CERCLE D'ESTUDIS HISTÒRICS I SOCIALS GUILLEM OLIVER

kessE

El món DEL VI

EL PRIORAT: LA NOVA BORGONYA

VITICULTURA DEL FUTUR: PRODUCCIÓ INTEGRADA

HOSPITA TARRACO BACCHO

2,50 €

desembre 2004

núm. 37

PUBLICACIONS DEL CERCLE D'ESTUDIS HISTÒRICS I SOCIALS GUILLEM OLIVER DEL CAMP DE TARRAGONA

I

Franquisme a les comarques tarragonines
Jordi Piqué Padró (coord.), 1993

II

La ciutat de Tarragona a l'època de la dictadura de Primo de Rivera: aspectes de la vida urbana
Carme Gómez Cruz, 1994

III

La població de Tarragona al segle XVII
Roser Lozano Díaz, 1995

IV

La província de Tarragona durant el Franquisme (1939-1976). Política, societat i cultura
Josep Sànchez Cervelló (coord.), 1996

V

Tàrraco: mitologia i cultura religiosa
Maria Antònia Ferrer Bosch, 1997

VI

Les muralles de Tarragona. Defenses i fortificacions de la ciutat (segles II *aC-*XX *dC)*
Joan Menchon Bes & Jaume Massó Carballido, 1998

VII

Guerra civil a les comarques tarragonines (1936-1939)
Jordi Piqué Padró & Josep Sànchez Cervelló (coords.), 1999

VIII

Rics i poderosos, però no tant. La noblesa a Tarragona i comarca al segle XVIII
Salvador J. Rovira Gómez, 2000

IX

La taula de canvi i de dipòsits de Tarragona i la ciutat del seu temps (1584-1749)
Josep Maria Recasens i Comes, 2001

X

La història dels altres: Exclusió social i marginació a les comarques tarragonines (segle XIII-XX*)*
Daniel Piñol Alabart (coord.), 2002

XI

De l'erudit al turista. Inici de la projecció del patrimoni artístic i cultural de Tarragona (1834-1933)
Elena de Ortueta hilberath, 2003

CERCLE D'ESTUDIS HISTÒRICS I SOCIALS «GUILLEM OLIVER» DEL CAMP DE TARRAGONA

Apartat de correus 244
43003 Tarragona
tel. 97 25 10 10

BUTLLETA DE SUBSCRIPCIÓ

DADES PERSONALS

COGNOMS ..... NOM .....

ADREÇA ..... CODI POSTAL..... POBLACIÓ ..... TELÈFON .....

DOMICILIACIÓ BANCÀRIA

BANC/CAIXA .....

QUOTA ANUAL
20 EUROS

ENTITAT ☐☐☐☐ OFICINA ☐☐☐☐ CONTROL ☐☐ NÚM. COMPTE ☐☐☐☐☐☐☐☐☐☐

US PREGO QUE FINS A NOVA ORDRE CARREGUEU AL C/C O LLIBRETA INDICADA ELS REBUTS QUE US PRESENTARÀ EL CERCLE D'ESTUDIS HISTÒRICS I SOCIALS «GUILLEM OLIVER»EN CONCEPTE DE SUBSCRIPCIÓ.

TARRAGONA ..... DE.....DE .....

(SIGNATURA)

Distribució: Arc de Berà, tel. 977 773 402

37

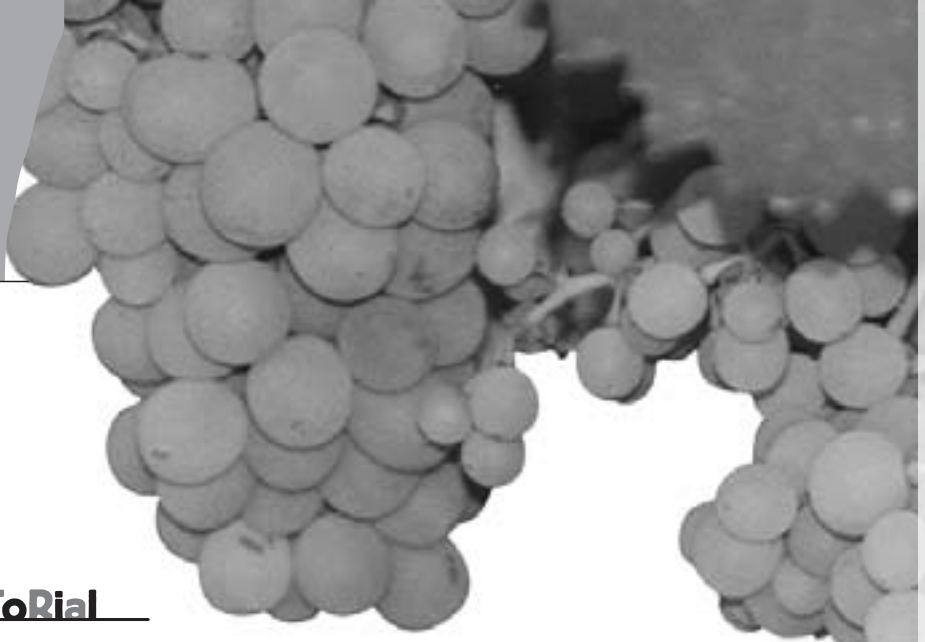

eDITORIAL

Hi ha tres conreus que són consubstancials al paisatge agrari mediterrani: el blat, l'olivera i la vinya. Del seus fruits se n'obtenen els tres aliments elaborats bàsics de la nostra dieta: pa, oli i vi. Han estat motor de l'economia i han conformat estils de vida adaptats a la seva collita i elaboració. Combinats entre ells –pa sucat amb oli o amb vi– entretenien, i entretenen, els estómacs en èpoques d'escassetat.

Del pa i l'oli ningú no en discuteix el valor alimentari. Però el vi és diferent, és una beguda espirituosa que pot produir embriaguesa. L'enfrontament entre el pensament apol·lini i el dionisíac es manifesta entorn el vi, una religió el sacralitza i una altra el condemna, uns el consideren imprescindible per equilibrar la balança comercial i altres volen la tolerància zero respecte al seu consum. La controvèrsia no perd actualitat perquè, blasmat o volgut, el vi ha estat present en les nostres vides des de fa milers d'anys, amb moments d'eufòria i altres d'ensopiment.

En aquest número de Kesse ens apropem al paper essencial que el vi ha jugat en l'economia i la cultura del Camp de Tarragona, tot revisant quines van estar les tècniques de producció i la comercialització en el passat i apropant-nos a la realitat present, en què la incorporació de noves tècniques de cultiu i elaboració l'han posat novament d'actualitat i han ennoblit el producte d'aquesta terra en traure'l del porró per posar-lo a les copes més fines.

índex

DOSSIER

El naixement dels estudis d'enologia a Tarragona.
Lluís Arola i Ferrer **4**

El Priorat: la nova Borgonya.
Fernando Zamora Marin **8**

Viticultura del futur: producció integrada.
Marià Bigordà Puig **11**

Hospita Tarraco Baccho.
Mercè Toldrà Dalmau **13**

MISCEL·LÀNIA

Les conseqüències del model de desenvolupament urbanístic en el consum d'aigua.
Joan Jaume Iniesta Girona **16**

Visions literàries de Tarragona.
Joan Cavallé **25**

kessE

Any XI. Tercera època. Número 37
Tarragona, desembre 2004

Entitat amb conveni amb l'Ajuntament de Tarragona

Amb la col·laboració de la Diputació de Tarragona

Edició
CEHS Guillem Oliver
del Camp de Tarragona
Rambla Vella, 30
43003 Tarragona
Tel. 977 25 15 10

Direcció
Lluís Balart i Laia Colomer

Secretària
M. Rosa Gutiérrez

Consell de redacció
Ivan Favà, Jordi Piqué

Maquetació
Jaume Llambrich

Col·laboren en aquest número
Lluís Arola i Ferrer, Marià Bigordà Puig, Joan Cavallé, Mercè Todrà Dalmau, Joan Jaume Iniesta Girona, Fernando Zamora Marín

Disseny gràfic
Pele Viader Rapp
PIERRE Comunica

Assessorament lingüístic
Alba Gatell

Imprimeix
Gràfiques Arrels
Polígon Francolí, parcel·la, 3
43006 Tarragona

Tirada
425 exemplars

Dipòsit legal
T-160-1995

Punts de venda
Llibreria La Rambla,
Llibreria La Capona
i Llibreria Lo Raconet (Tarragona)
Llibreria Galatea
i Llibreria Gaudí (Reus)

Adreça electrònica
cehsgo@tinet.org

[Els articles publicats expressen només l'opinió dels autors]

Lluís Arola i Ferrer

EL NAIXEMENT DELS ESTUDIS D'ENOLOGIA A TARRAGONA

El 20 de novembre de1985 vaig començar a exercir el càrrec de degà de la Facultat de Química de Tarragona de la Universitat de Barcelona. En aquell moment –ara també, però no és el cas de comentar-ho– pensava que la Facultat de Química de Tarragona s'havia d'especialitzar per aconseguir una personalitat pròpia entre el conjunt de centres que a Catalunya impartien títols de química. Una personalitat que li pogués donar rellevància en un context que començava a ser competitiu i que fes possible que els titulats de la Facultat adquirissin una formació que els donés un perfil diferencial i aplicable a les sortides professionals de què disposaven.

La Facultat tenia dues especialitats ben estructurades: química fonamental i química tècnica. Dins la química fonamental –una opció de formació generalista– hi havia també, de forma incipient i poc estructurada, una certa especialització cap a la bioquímica. Per la meva especialitat científica, la bioquímica, jo buscava fórmules que donessin als alumnes competències professionals que des del món de la química els apropessin a la biologia i els donessin habilitats i coneixements per tenir més opcions professionals. No era el cas d'aprofundir en les competències vinculades a la indústria química de l'entorn, perquè tant des de la química tècnica com des de la química fonamental ja es treballava amb eficàcia; ni de buscar els perfils tradicionals associats al titulats en química, perquè ja estaven funcionant satisfactòriament a la Facultat. Jo podia aportar una altra opció, complementària, i me'n vaig preocupar com a degà de la Facultat.

Pensava en la biotecnologia, una especialitat científica vella i nova, que cada cop tenia més i més aplicacions industrials, la qual, a la Facultat de Tarragona, amb les especialitats d'uns i altres, es podia afrontar amb una certa facilitat i que a Catalunya es trobava encara en un estat prou incipient com perquè nosaltres poguéssim ser competitius. La biotecnologia possibilitava dues opcions: una, centrada en la biotecnologia convencional, que en el nostre cas i donada la tradició de la zona, es podria enfocar cap al món de l'agricultura, i, una segona, centrada en les tecnologies del DNA recombinant, llavors en fase inicial de desplegament, amb moltes expectatives i poca competència.

A finals del 85 feia poc temps, just un parell d'anys, que estava en vigor la LRU, la llei d'universitats que va transformar en profunditat el sistema universitari espanyol. La LRU oferia la possibilitat que les universitats impartissin títols propis, és a dir, titulacions sense homologació estatal però certificades per les universitats i, per tant, amb el valor que el mercat professional els volgués donar. Això feia possible disposar d'un mecanisme que donés una sortida acadèmicament vàlida a les idees que llavors tenia i que volia aplicar, idees que lògicament havia compartit amb els meus companys i companyes de bioquímica i amb altres companys de la Facultat, especialment amb en Josep Guasch, professor de química analítica que llavors exercia el càrrec de vicepresident de la Divisió dels Centres Universitaris del Camp de Tarragona de la Universitat de Barcelona, és a dir, actuava com a responsable dels temes acadèmics i de professorat a Tarragona.

La idea que l'any 1986 estava sobre la taula era, doncs, elaborar una proposta per impartir un títol propi de biotecnologia a la Facultat de Química de Tarragona. Possiblement aquesta hauria estat la proposta, si no s'haguessin donat un seguit de circumstàncies que van fer que les coses es concretessin d'una forma prou diferent als propòsits inicials. Crec que hi van intervenir tres factors significatius. Un, l'opció científica que en Josep Guasch havia triat: especialitzar-se en anàlisi química dels vins. L'altre, més perso-

nal, un interès que m'havia portat a conèixer indirectament el funcionament dels estudis d'enologia a Bordeus i a comprendre que tot i l'importantíssim potencial vinícola de les nostres comarques només podríem tornar-nos competitius si des de la universitat ens implicàvem en la formació dels enòlegs.

El tercer factor, i segurament el determinant per canviar l'opció inicial, va ser una visita que en Josep Guasch i jo vam fer a en Jaume Ciurana, llavors director de l'INCAVI. En Jaume Ciurana era tota una autoritat a Catalunya en el tema enològic i vam anar-lo a veure per explicar-li les nostres intencions i demanar-li el seu consell sobre com podíem encabir l'enologia en el nostre projecte de títol propi en biotecnologia. En Jaume Ciurana ens va rebre al seu despatx de Vilafranca i durant una bona estona vam estar exposant el nostre projecte i valorant-ne les possibilitats. Avui, fa mes de setze anys, i encara recordo l'entrevista perquè va ser extraordinàriament positiva per al nostre propòsit, ja que va defensar clarament i amb arguments contundents la necessitat del sector de poder comptar amb enòlegs formats amb estudis superiors especialitzats a Catalunya. Vam entendre que havíem de canviar l'orientació del projecte i centrar-lo decididament i sense embuts en la formació universitària d'enòlegs.

La decisió, després de l'entrevista, estava presa. Volíem posar en marxa un títol propi d'enologia a la Facultat de Química de Tarragona. Calia, abans de concretar-lo, la conformitat de les persones clau de la Universitat. En primer lloc, de l'Antoni González Senmartí, llavors president de la Divisió dels Centres Universitaris del Camp de Tarragona de la Universitat de Barcelona, el qual coneixia el projecte des del començament i ràpidament hi va donar la seva conformitat. En segon lloc, del rector de la Universitat de Barcelona, llavors en Josep Maria Bricall, que va entendre el projecte i se'l va fer seu des de l'inici, tot i que representava un repte considerable perquè era la primera experiència a Espanya d'un títol propi no acompanyat d'un títol oficial. En tercer lloc, precisament per tractar-se d'un títol propi, el president del Consell Social de la Universitat de Barcelona, llavors en Josep Maria Puig Salellas, notari barceloní que havia exercit la seva professió a Tarragona i que va donar tot el suport necessari al projecte que plantejàvem.

Amb la idea definida, calia concretar-la. Per això vam demanar un ajut a la Comissió Europea dins el programa Erasmus, per tal de preparar el pla d'estudis amb contactes amb les universitats franceses, ajut que se'ns va concedir i que ens va permetre visitar Montpeller i Bordeus. Primer, l'Antoni González, en Josep Guasch i jo vam anar a Montpeller. Vam visitar madamme Suzanne Brun, la responsable dels estudis d'enologia de la Facultat de Farmàcia, la qual ens va atendre magníficament i ens va obrir els ulls al que havia de ser el nostre projecte. Ens va parlar de les directrius de l'Oficina Internacional de la Vinya i el Vi per a la formació d'enòlegs i de com ells feien les coses, ens va donar material i ens va facilitar la discussió i anàlisi del projecte amb monsieur Cabanis, el cap d'estudis, que ens va ajudar decididament a elaborar una proposta.

Un temps després vam visitar Bordeus. Allí ens va rebre el director del centre, Pascal Ribéreau-Gayon, un dels prohoms de l'enologia francesa, el qual, juntament amb del Dr. Glories, cap d'estudis en aquell moment, va ajudar-nos definitivament a concretar la proposta. Especialment perquè ens van fer entendre un fet transcendent per al que havia de ser la proposta final: la importància que els estudis d'enologia tinguessin personalitat per ells mateixos, que no estiguessin inserits en cap altre centre ni estructura universitària, perquè havien d'adquirir

rellevància i personalitat i, especialment, perquè entenien que era fonamental el contacte estret amb el sector productiu, la qual cosa es podia fer molt millor des d'una estructura universitària singular. Altrament, els professors Ribéreau-Gayon i Glories ens van ajudar a comprendre un fet que després s'ha mostrat realment significatiu; segons ells, calia que plantegéssim un projecte docent realment universitari, és a dir, que estigués íntimament lligat amb al generació de coneixement, i per això havíem de definir des de l'inici una activitat investigadora amb cara i ulls.

Després de Bordeus la idea ja tenia tots els elements per configurar un projecte, que seria el definitiu. Calia definir un títol propi d'enologia, inserit en un centre universitari singular i en un context d'activitat investigadora i de transferència consistents. La idea del centre singular va ser la més difícil de tirar endavant perquè el rector Bricall hi va posar força inconvenients, ja que ell veia el títol com una mena de títol motxilla penjat del títol de química, és a dir, com una especialitat dins la química més que no pas com un títol independent amb personalitat pròpia. Finalment, però, es va deixar convèncer i va acceptar el nostre plantejament.

Tot aquest projecte tenia una clara limitació: havia de ser econòmicament sostenible. Per això necessitàvem la complicitat del govern de Catalunya, perquè volgués incloure la proposta en la programació universitària de Catalunya i perquè, tot i no tractar-se d'un títol homologat, l'hi considerés. Era una situació nova, no prevista en el sistema, ja que era el primer títol propi que es plantejava des d'una universitat catalana, i espanyola, i que es feia realment com un títol universitari alternatiu. En l'administració de la Generalitat vam trobar dos aliats. Un, el director general d'universitats el Dr. Abel Mariné, catedràtic de bromatologia que havia treballat en l'estudi dels vins i que coneixia bé la situació dels estudis d'enologia a França, el nostre referent. El professor Mariné va resultar un ajut inestimable perquè va entendre i compartir el projecte des del primer dia i va posar totes les facilitats perquè pogués ser una realitat. L'altre aliat, clar, va ser el conseller d'Ensenyament, Josep Laporte, el qual va fer possible la decisió de la Generalitat d'autoritzar i subvencionar la creació d'un centre universitari a Tarragona especialitzat en la formació universitària d'enòlegs.

La decisió no va ser senzilla, perquè a més de la dificultat d'inserir al sistema universitari un centre singular com el que proposàvem, va sorgir una polèmica important per la ubicació física del centre, ja que els principals productors de vins i caves del país, ubicats en aquell moment al Penedès, en conèixer la proposta que es formulava des de Tarragona, van entendre, defensar i argumentar que el nou centre s'havia d'ubicar a Vilafranca del Penedès. Nosaltres vam defensar que la iniciativa havia sorgit de Tarragona, que ens calia una proposta d'aquesta mena per donar personalitat i rellevància als centres universitaris de Tarragona –argument ben compartit pel rector Bricall i el president Puig Salellas– i que un centre universitari calia que estigués envoltat d'una estructura universitària més àmplia, que no es podia fer en un context no universitari com era Vilafranca, argument que va convèncer finalment la Generalitat.

La decisió de no ubicar el centre a Vilafranca va tenir conseqüències rellevants durant força temps perquè la majoria dels productors importants del sector van tancar les portes al nostre projecte, tot i les bones arts del president Puig Salellas, que va organitzar un patronat del Centre amb personalitats rellevants del sector perquè el tutelés i li donés cobertura. Aquest patronat va funcionar en un primer moment però en mostrar-se poc operant va deixar de funcionar ràpidament. Val a dir que alguns vinaters significatius del sector, especialment Miguel Torres i Jaume Gramona, ens van donar un ajut important i continuat que ha estat determinant pel que després va ser l'Escola d'Enologia de Tarragona.

Resolt el pla d'estudis, l'estructura acadèmica i la relació amb el sector professional, calia encara solucionar dues qüestions importants: les instal·lacions per a la docència i, especialment, el professorat.

En la qüestió potser més rellevant per dur a bon terme el nostre projecte, el professorat, vam optar per una triple via: en primer lloc, alguns dels professors de la Facultat de Química vam prendre la decisió de canviar de centre i, en alguns casos, d'especialitat científica. En segon lloc, vam incorporar persones com la Montse Nadal que eren professors a la formació professional enològica. En tercer lloc, calia formar professors perquè en el futur poguessin liderar els aspectes més aplicats i en aquest context va ser clau l'opció que van prendre en Fernando Zamora, que va acceptar de fer el seu postdoctorat a Bordeus per especialitzar-se en enologia, i, en Francesc López Bonillo, que va fer el seu postdoctorat a Tolosa per especialitzar-se en tecnologia dels aliments. Després han estat altres els que s'han incorporat i especialitzat, però sempre les primeres passes són determinants en un projecte i l'opció dels professors pioners va ser, com deia, clau per al projecte futur.

A més de les persones calia dotar-nos d'instal·lacions i equipament adequat per a la docència. Aquí vam trobar un altre aliat

important en tota aquesta gènesi del projecte, l'alcalde de Tarragona, el socialista Josep Maria Recasens, el primer alcalde democràtic després de molts anys, una persona que en general no compartia massa els projectes universitaris però que en el cas del d'enologia s'hi va mostrar clarament favorable i hi va voler trobar solucions. Així, en primer lloc, va cedir l'antic convent de les monges clarisses a l'avinguda Ramón y Cajal, un edifici en força mal estat però amb espai suficient i amb una estructura adequada per al projecte. Com que calia un temps per restaurar l'edifici, es va decidir de començar les classes a les aules i laboratoris de la Facultat de Química, ja que el primer curs podia impartir-s'hi sense més problemes que els d'organització dels horaris.

Així, resolt el pla d'estudis i disposant del professorat i de les instal·lacions provisionals, era possible començar el funcionament dels estudis universitaris d'enologia. El 4 de juliol de 1988 la Junta de Govern de la Universitat de Barcelona va prendre l'acord de creació del títol propi de graduat en enologia i, uns dies després, l'1 d'agost de 1988 la Generalitat de Catalunya va publicar el decret de creació de l'Escola d'Enologia de Tarragona, la primera escola universitària que a l'Estat espanyol estava dedicada a la formació d'enòlegs.

Aquests acords van permetre que l'octubre de 1988 s'iniciessin les classes del primer curs amb els 40 alumnes que s'havien matriculat i els professors que havíem fet nostre el projecte. Tot seguit es van escollir els òrgans de govern del centre; el director, que vaig ser jo; el cap d'estudis, en Josep Anton Ferré, i la primer junta d'escola com a òrgan col·legiat.

De forma simbòlica, la primera lliçó inaugural la va impartir el director de l'Escola d'Enologia de Bordeus, el professor Pascal Ribérau-Gayon. Era el 20 de novembre de 1988, data que després ha servit de moment simbòlic d'inici de les activitats.

Les classes havien començat però calia buscar solucions urgents a la continuïtat de les activitats perquè estàvem en instal·lacions provisionals i insuficients. D'una banda, la Universitat de Barcelona va encarregar el projecte de restauració de l'edifici als arquitectes Paloma Bardají i Carles Teixidor, els quals van fer una molt bona feina de restauració i d'adequació a les necessitats formatives. Les obres van finalitzar un parell d'anys després i el 20 de novembre de 1990 es van inaugurar unes magnífiques instal·lacions de pràcticament 2.000 m² de superfície, ben equipades per a la docència i la recerca.

En paral·lel ens calia –i això era una novetat respecte del model francès, però ens va semblar important per al projecte– disposar d'un camp experimental i d'un celler docent, on els alumnes pugessin practicar sota la directa acció del professorat. També en això vam obtenir l'ajut de l'Ajuntament de Tarragona, que va cedir una finca en desús al terme municipal de Constantí, que als anys seixanta havia estat un celler. Primer es van plantar els ceps que havien de configurar les 7 hectàrees del camp experimental de l'Escola d'Enologia. Després va caldre enderrocar l'edifici existent, construït sobre una antiga explotació agrària de l'època romana, ja que presentava patologies constructives, i es va edificar un nou celler experimental, construït pels mateixos arquitectes que havien remodelat l'edifici de les clarisses. El 20 de novembre de 1994 es van inaugurar els 786 m² del celler docent i experimental de l'Escola, acabant així la fase de posada en marxa dels estudis d'enologia a Tarragona.

Amb nou anys, entre el 1985 i el 1994, havíem aconseguit materialitzar un projecte, ideat en principi per ampliar l'activitat de la Facultat de Química de Tarragona, però que es va convertir en la primera Escola Universitària d'Enologia de l'Estat espanyol i que va acabar sent una autèntica revolució en el món enològic català i espanyol, perquè amb el temps s'ha demostrat que amb la formació d'especialistes universitaris l'enologia ha aconseguit situar-se entre els primers llocs de referència mundial.

Amb aquestes línies he volgut fer memòria de l'inici de l'enologia a Tarragona. Després han passat moltes altres coses, com l'homologació del títol, la conversió en Facultat, el reconeixement de la professió d'enòleg i d'altres també prou significatives, però això és ja un segon capítol de la història que caldrà explicar en una altra ocasió.

Lluís Arola i Ferrer

Fernando Zamora Marín

EL PRIORAT: LA NOVA BORGONYA

Fa una mica més de dos anys, exactament l'1 de maig de 2002, el suplement gastronòmic del New York Times, el *Dinning Out*, dedicava la seva portada als vins del Priorat. No és la primera ocasió –ni serà la darrera– en què els vins del Priorat apareixen com a protagonistes de l'actualitat mediàtica del vi. De fet, a hores d'ara, la presència d'alguns vins del Priorat és habitual en la majoria de revistes especialitzades i, en moltes ocasions, encapçalen les classificacions que els experts elaboren per aconsellar els consumidors.

A tots els que hem conegut la comarca i hem passejat per aquestes contrades no deixarà mai de sorprendre'ns la profunda metamorfosi que ha sofert el Priorat durant els darrers quinze anys. De ser la comarca més pobra de tot Catalunya, ha passat a ser la que més ha crescut econòmicament. La principal font d'ingressos dels pobles que pertanyen a la Denominació d'Origen Priorat eren, fins fa molt pocs anys, les pensions de jubilació i de viduïtat. Afortunadament això ha canviat, i avui en dia el vi i el turisme que arrossega són els principals motors econòmics de la zona. Aquesta veritable revolució ha transformat tota la comarca i ha impulsat tant la puixança dels nou pobles que configuren la Denominació d'Origen, com la de la resta de pobles de la comarca, agrupats sota la Denominació d'Origen Montsant, creada recentment.

La història del Priorat és prou coneguda. Els seus orígens comencen amb l'arribada del monjos cistercencs i la creació de la cartoixa de Scala Dei. La llegenda diu que els monjos, mentre cercaven un lloc per construir el monestir, van trobar un pastor que els va dir que havia vist una vall des d'on els àngels pujaven cap al cel per unes escales. Els monjos, davant d'aquesta visió celestial, van visitar la vall i com que els va semblar magnífica, hi van construir una cartoixa, que anomenaren Scala Dei, com a homenatge a la visió del pastor. Tots els que hem passejat per aquests indrets podem fàcilment imaginar els àngels pujant per les esglaonades faldes del Montsant, les quals, segons la llum del dia, semblen una veritable escala, especialment després d'un bon àpat regat de forma abundant amb un magnífic vi prioratí.

Evidentment, els monjos van començar a plantar vinya per a les seves necessitats sagrades, és a dir, per a fer el vi que els calia per al sacrament de l'eucaristia, si bé és segur que també ho feien per satisfer altres necessitats més epicúries. La comarca va rebre el nom de Priorat perquè era el prior de Scala Dei, qui com a senyor monàstic administrava els poders polític, econòmic i religiós al territori.

El nom de «Priorat» sempre ha estat prou conegut per tots els entesos en vi. No obstant això, durant molt de temps els vins del Priorat han tingut fama de ser molt durs, molt agrests, molt alcoholitzats, i, en ocasions, amb evidents defectes. De fet, en Josep Pla deia que els vins del Priorat eren «autèntics blocs de vi gairebé sòlids, que inflen

la boca i remouen les tripes». Tot i aquest comentari del gran escriptor empordanès, existia una opinió bastant generalitzada que deia que les potencialitats d'aquests vins eren enormes. Tothom deia el mateix, que aquella regió tenia unes possibilitats meravelloses, però al mateix temps ningú impulsava cap iniciativa.

Durant força temps, l'únic celler que anava fent les coses raonablement ben fetes era la cartoixa de Scala Dei, si bé els vins que s'hi elaboraven eren molt diferents dels actuals, molt a l'estil antic, podríem dir.

Al final de la dècada dels vuitanta, un home, René Barbier, va veure les possibilitats del Priorat. Ell servava un sentiment especial per aquella terra, ja que tant el seu avi com el seu pare, ja feia temps havien començat a fer-hi vins. Va decidir que aquell era un bon moment per invertir esforços i mitjans al Priorat amb el propòsit de fer el millor vi possible. Considerava –i així ho deia a tothom– que el Priorat reunia unes condicions úniques per poder elaborar vins de la més alta qualitat. La llicorella del seu sòl, les inigualables condiciones climàtiques i l'existència de vinyes molt velles representaven una combinació tan bona per a l'elaboració de vins, que ara per ara resulta estrany que ningú no ho fes abans.

Va començar, doncs, a plantar vinya per complementar les garnatxes i carinyenes ja existents amb noves varietats com el syrah i el cabernet sauvignon i, alhora, va intentar engrescar més gent per aquest projecte. Era conscient que la fama d'una denominació no depèn tan sols d'un únic celler, sinó que necessita d'una certa massa crítica per poder provocar una mena de reacció en cadena.

Llavors va convèncer a Álvaro Palacios –actual elaborador de Clos Dofí i de l'Ermita– a qui coneixia d'una època en què havia treballat a Palacios Remondo, a La Rioja. Engresca també a Josep Lluís Pérez, elaborador de Clos Martinet i Cims de Porrera; a Carles Pastrana, elaborador de Clos de l'Obac, i finalment a Daphne Glorian, elaboradora de Clos Erasmus. Tots ells junt amb René Barbier, elaborador de Clos Mogador, van començar una arriscada aventura que veritablement ha canviat completament els vins del Priorat i ha influït enormement també en la transformació global dels vins de l'Estat espanyol.

En un inici van treballar tots plegats, fent gairebé el mateix vi amb diferents etiquetes, i es van separar formalment a partir de l'any 1992. Cadascú comença aleshores el seu camí en solitari i s'inicia una veritable transformació de la comarca, impulsada per l'èxit d'aquesta emprenedora aventura.

Conscients que no es pot fer un bon vi sense un bon raïm, i que no es pot fer un bon raïm sense bons viticultors, trenquen completament l'escala de preus establerta. A diferència del que passava abans, comencen a pagar el raïm procedent de vinyes velles a preus molt elevats, gairebé 5 o 10 vegades més. De pagar a 40 o 50 pessetes el quilo de raïm, es passa a 400 o 500 pessetes. La vinya, tot d'un cop, torna a ser rendible. Alguns joves ja no volen abandonar l'agricultura, per dedicar-se plenament al digníssim ofici de viticultor. El futur als pobles del Priorat torna a ser possible.

Evidentment, dins d'aquest nou context, els elaboradors de vi exigeixen una màxima qualitat de raïm que requereix moltes més hores a la vinya i un control acurat dels rendiments. Tot i això, l'exigència és justa i necessària, i així ho entenen els viticultors. Si el raïm està ben pagat és lògica l'exigència de la qualitat.

Fruit d'això, els actuals vins del Priorat són uns vins inspirats en el passat, però que han eliminat els defectes que podien tenir temps enrere. A diferència d'altres regions productores, no es vol imitar vins de reputació prou coneguda, sinó que s'intenta reconstruir un vi diferent i alhora antic. S'aposta clarament per la garnatxa, que és la varietat reina, i també per la carinyena, tot i que no tant, i s'incorporen el syrah i el cabernet sauvignon. Es van redissenyar els vins mirant d'aprofitar tot allò que sempre els havia distingit. La maduresa i la concentració, sempre presents en aquests vins, es complementen amb l'harmonia necessària. Noves i modernes tècniques de vinificació i criança són aplicades per enòlegs competents. Es cerca un vi amb un contingut tànic enorme, però alhora amable, la qual cosa és molt difícil d'aconseguir. Com el Calígula de Camus demanant la lluna, els prioratins cerquen la quadratura del cercle i bé que la troben.

Els èxits nacionals i internacionals arriben i dins del món del vi tothom vol instal-

lar-se a la Denominació d'Origen. Cantants famosos, productors del Penedès, de l'Empordà i de França, antics ministres, actors francesos… Tothom vol participar-hi, i com que no hi ha prou raïm, es tornen a plantar vinyes. Simultàniament, molts dels viticultors prioratins, conscients de l'autèntic canvi de les regles del joc, decideixen fer-se el seu propi vi. En poc temps es dobla la superfície de vinya i es passa d'una desena d'empreses embotelladores a més de cinquanta. L'èxit és tan evident que fins i tot alguns mitjans de comunicació dels Estats Units comparen el Priorat amb la Borgonya.

Entretant, la resta de la comarca, agrupada actualment sota la Denominació d'Origen Montsant, també ha començat una transformació fonamentada en la qualitat del vi produït. Una nova aventura comença. I això és només l'inici. En quinze anys, gràcies a aquella primera arriscada aventura, s'han canviat no tan sols els vins del Priorat, sinó que s'ha transformat econòmicament i socialment una comarca.

Actualment, el Priorat és probablement una de les comarques catalanes més conegudes arreu del món i ho és gràcies al vi. L'esperança ha tornat i els joves planifiquen el seu futur al poble. Molts d'ells es plantegen elaborar el seu propi vi amb el raïm de la vinya que els seus avis van plantar fa més de 50 anys i amb les noves plantacions que faran ells. Potser només faran 10.000 ampolles, però potser seran suficients per sentir-se orgullosos de fer un vi de reconeguda qualitat que els permetrà de mantenir dignament la seva família.

La història comença cada dia i necessita, per produir veritables transformacions socials, d'apostes clares i decidides. El futur del Priorat, que alguns van saber entreveure quan no era tan evident, és ara per ara una realitat i podem mirar cap endavant amb optimisme.

Si a la reconeguda regió de la Borgonya francesa fa molts anys, els seus viticultors van ser capaços d'aconseguir seduir el món amb la qualitat del seus vins i mantenir un model productiu i social com el descrit, per què no ho podem fer nosaltres? El més difícil ja està fet i el futur depèn de nosaltres.

Fernando Zamora Marín
Unitat d'Enologia del Centre de Referència en Tecnologia d'Aliments (CeRTA). Departament de Bioquímica i Biotecnologia Facultat d'Enologia de Tarragona. Universitat Rovira i Virgili

Marià Bigordà Puig

VITICULTURA DEL FUTUR: PRODUCIÓ INTEGRADA

La unió de les tècniques que treballen en pro de la planta i les noves tecnologies que treballen i tenen cura del raïm hauria de ser un encert tan gran, com indivisibles han de ser el cep i el vi.

Avui està a punt d'aplicar-se en el camp vitivinícola el nou concepte de la producció integrada, que en altres camps de la nostra agricultura ja ha estat implantat, i crec que, en el futur, s'anirà augmentant l'interès per aquesta qüestió.

La producció integrada és un sistema de producció agrícola i/o alimentària en què prima la major utilització dels recursos i mecanismes de producció natural i facilita el desenvolupament a mitjà termini d'una agricultura més sostenible. S'hi introdueixen sistemes de treball com formes de conreu, fertilització, reg, lluita biològica o química, no de forma sistemàtica sinó en funció d'una avaluació tècnica prèvia i d'un diagnòstic que determini si és idònia o no la tècnica o el tractament a aplicar, i fa compatible en tot moment la protecció del medi ambient, les exigències de la societat i la productivitat agrícola.

Les comunitats autònomes, mitjançant els seus departaments d'agricultura, aprovaran per a cada producte agrari o alimentari una norma tècnica que especificarà les pràctiques de producció, elaboració, o manipulació que necessàriament hauran de complir-se perquè el producte obtingut sigui considerat de producció integrada.

També hauran de definir-se les pràctiques que pel seu caràcter nociu queden prohibides, així com aquelles altres que són recomanables i que a mitjà termini passaran a ser obligatòries. Igualment, les normes tècniques especificaran tota aquella informació que es consideri necessària per garantir la traçabilitat del producte.

Com veiem, una exigència de l'agricultura actual és la utilització de mètodes més respectuosos amb el medi ambient, que permetin disminuir l'ús dels productes químics i obtenir produccions agrícoles de qualitat. Per tant, es farà necessari diferenciar els productes obtinguts mitjançant sistemes de producció integrada, atès el seu valor afegit en el mercat. També s'haurà d'informar al consumidor d'allò que aquests mètodes de treball representen, però, sobretot amb mencions especials, caldrà distingir aquests productes i facilitar així la seva opció de compra.

Hi haurà també un Registre d'Operadors de Producció Integrada del qual en formaran part les persones físiques o jurídiques que obtinguin, manipulin, elaborin, envasin, etiquetin i/o comercialitzin productes agraris o alimentaris obtinguts sota les normes de producció integrada.

Com deia al començament, el cultiu de la vinya, pel que fa a la producció integrada, no ha estat regulat en la seva totalitat a Catalunya. Anem pel camí adequat, però, i seria interessant que totes les persones implicades en aquests cultiu hi comencin a pensar.

Sí que és cert que s'han legislat uns primers passos. Per exemple, si parlem de la fertilització de la vinya trobem:

Resolució ARP/159/2003 de 23 de gener de 2003.

Normes Obligatòries:

1. Realitzar anàlisis de sòl i d'aigua almenys cada cinc anys per unitat de cultiu en l'any d'implantació de la producció integrada. Si l'aigua de reg és de pou, les anàlisis es faran com a mínim cada dos anys.

2. Efectuar una anàlisi foliar cada any a partir de l'entrada en producció per conèixer la resposta del cultiu al pla d'adobat i corregir-ne les possibles desviacions.

3. Establir un pla d'adobat que consideri anàlisis realitzats, rendiments, edat de la plantació, qualitat esperada, estat de la plantació, sistema de treball i risc fitosanitari.

4. No superar les 40 UF de Nitrogen per hectàrea i any considerant totes les aportacions. Excepcionalment es podran superar però sempre amb l'aprovació del tècnic de la producció integrada i justificar-ho en el quadern de l'explotació.

Normes prohibides:

1. Aportar materials amb valor fertilitzant, procedents de fangs de depuradora o de residus sòlids o urbans que continguin contaminants com microorganismes patològics, materials no degradables o metalls pesants amb valors superiors als permesos, com serien:

Metall pesant	cadmi	coure	níquel	plom	zinc	mercuri	crom
Valor (mg/kg de matèria seca)	3	450	120	150	1.100	5	400

Normes recomanables :

1. Limitar l'ús d'adobs foliars i només incorporar-los quan el seu ús estigui plenament justificats per carències clares o problemes nutritius o de qualitat destacats en les anàlisis de les fulles o fruits d'anys anteriors.

2. Augmentar el percentatge de matèria orgànica del sòl.

3. Limitar les aportacions de quelats o micronutrients al sòl i només en aquells casos en què l'anàlisi o l'experiència d'altres anys ho justifiquin.

Caldrà estar molt atent als propers esdeveniments, ja que el tema bé es mereix una bona reflexió per part del sector.

Marià Bigordà Puig

Director tècnic
de Teichenné, SA

Mercè Toldrà Dalmau

HOSPITA TARRACO BACCH

La imatge del Moll de Costa, sobretot en les primeres dècades del segle XX, farcit de bótes esperant ser embarcades, no és una casualitat.[1] És el reflex d'un dels moments esplendorosos de l'economia del Camp, gràcies, una vegada més, al producte obtingut d'unes vinyes que, generació a generació, han estat testimoni de la història de la nostra terra.

Si fem un breu repàs històric descobrim que l'origen de la vinya productora de raïm, la *Vitis vinifera*, es localitza entre el golf Pèrsic i la mar Càspia. Va ser l'espècie que sobrevisqué al període de les glaciacions i es propagà cap a altres regions.

Els grecs i, més endavant els romans, n'expandiren el cultiu i el seu producte de transformació, el vi, per tota la Mediterrània. Foren, doncs, els grecs qui portaren aquest conreu a les nostres terres, i els romans el consolidaren, cosa que corroboren la gran quantitat de referències literàries que ens han arribat: Sili Itàlic, en el relat de les guerres Púniques, ens parlava d'una Tàrraco hospitalària amb Bacus; el poeta P. Anni Florus afirmava que Tàrraco era per a ell la ciutat més agradable i estimada de les apropiades per al descans, essent el seu clima temperat i la terra fèrtil les característiques que permetien que s'hi produís un vi tan bo com el d'Itàlia i gens inferior en qualitat; Pons Icart també recollia les cites de Plini el Vell a la Història Natural en què especificava que distingia els nostres vins per la seva finor i la seva aroma...

L'arribada dels àrabs al segle VIII acabà per destruir la florescent viticultura, però més tard, fou l'església –amb la incorporació del vi dins la litúrgia catòlica– qui n'afavorí la recuperació amb vinyes pròpies plantades al voltant d'esglésies, ermites i monestirs.

L'any 1012, els cartoixans, monjos contemplatius, funden la Cartoixa anomenada Nostra Senyora de Scala Dei. Alfons II d'Aragó va impulsar-ne la creació i la va dotar de terrenys i ceps que constituïren l'actual Priorat. Un segle després, els templers i els monjos del Císter segueixen el mateix camí a la Conca de Barberà.

Entre els segles XII–XIV, el comerç de la Corona d'Aragó torna a impulsar la viticultura i s'aconsegueix la presència dels vins del Camp als mercats nacionals i internacionals, però els conflictes bèl·lics, les epidèmies, la fam i els problemes remenses acaben perjudicant-ne l'expansió.

Al segle XIX s'alternen els moments de gran esplendor amb els de franca recessió, aquests darrers vinculats, principalment, a la plaga de la fil·loxera. La primera meitat del segle XX, en l'Europa d'entre guerres, es restableix la importància de l'exportació vitivinícola, gràcies a l'elevat tràfic exportador de vins i derivats del Port de Tarragona.

Però per què s'han succeït aquests esdeveniments històrics al nostre territori? El sòl i el clima són factors del medi inseparables quant a la influència que exerceixen en el creixement de les plantes, de manera que condicionen l'alimentació hídrica i nutritiva. Els sòls profunds amb provisió adequada d'aigua i d'elements fertilitzants assimilables són adequats per a les grans produccions, mentre que els superficials, pobres i sense reserva hídrica, no permeten un gran desenvolupament de les vinyes i produeixen collites escasses però de més qualitat.

El clima afecta amb més intensitat i en determina les possibilitats. La vinya té unes exigències climàtiques ben determinades, definides per les temperatures, la insolació i les pluges, però també està influïda per les característiques dels diferents mesoclimes i els microclimes. És exigent en calor i sensible a les gelades d'hivern i primavera, no tan sols pel seu creixement vegetatiu sinó per la maduració del seus fruits que necessiten d'una il·luminació i temperatures adequadament altes.

Cada superfície comarcal produeix el seu vi, amb el seu color, la seva graduació i el seu sabor i, segons la dita, «la superfície més pobra produeix el vi més bo».

Els diferents estils artístics que han deixat al llarg dels temps la seva empremta a les nostres contrades, també ens han permès seguir les tasques vinculades a les activitats vinícoles. Podem citar-ne alguns exemples: la figura masculina que transporta raïms des de les tessel·les de la cúpula romana de Centcelles; els treballs desenvolupats en el mensari (concretament els mesos de febrer, març, agost i setembre) dels capitells gòtics de la catedral de Tarragona on se'ns representen les tasques de cavar, de podar els ceps, de netejar les bótes per posar el producte de la verema, activitats algunes d'elles també aparegudes en capitells del monestir cistercenc de Santes Creus; els raïms ornamentals del retaule gòtic de la catedral de Tarragona, o de l'interior de l'església de Vistabella creats, aquests, per Jujol; els detalls d'escenes de verema i de gaudi del vi a taula a les rajoles modernistes de la façana del celler cooperatiu de Pinell de Brai, edifici conegut com «la Catedral del vi» per la bellesa i magnificència de la seva estructura.[2]

La construcció d'aquests edificis, majoritàriament d'estil modernista, s'inicia en els primers anys del segle XX i es destinen, principalment, a transformar el raïm en vi o en licors. Fins aquest moment, els productors de vi tenien a les seves cases els cups excavats a terra per a la fermentació del raïm, però, l'aparició de les plagues com l'oïdium, el míldium, i sobretot, la fil·loxera a la segona meitat del segle XIX, provoca grans canvis en l'estructura de la societat vinícola. Ja ho va dir Josep Pla tal com ho recull Alcover Moll al seu diccionari, «la terra havia estat vinya, però la fil·loxera se l'havia menjada». Aquesta frase resumeix molt bé tota la problemàtica sorgida amb l'arribada de la plaga als nostres camps. La irrupció de l'insecte a les vinyes franceses va suposar una forta crescuda en la venda dels raïms catalans; per contra, quan la plaga va arribar als camps situats al sud dels Pirineus, la davallada de les vendes del vi català va ser molt gran i, per tant, els conflictes entre propietaris i jornalers o arrendataris, molt greus. El sistema de treballar la vinya es regulava amb el contracte de rabassa morta, és a dir, un contracte de conreu emfitèutic establert com a arrendament d'un tros de terra per a conrear-hi vinya amb la condició que quedava dissolt en haver mort 2 terços dels primers ceps plantats, o el que equivaldria a una vinculació per aproximadament 50 anys. La desaparició total de les vinyes en ser infectades per la fil·loxera modifica totes aquestes condicions i els propietaris volen recuperar la terra i els pagesos es troben que no poden subsistir després d'haver dedicat tots els seus recursos a les terres arrendades. És el moment de l'aparició de l'associacionisme i la creació de sindicats o agrupacions agrícoles sota el sostre arquitectònic dels cellers abans esmentats. Els empelts a les vinyes (unió de dos sarments) i la utilització de productes químics resolen el problema de les plagues però el conflicte entre la societat pagesa i els propietaris continua, ja que s'havien trencat uns hàbits establerts a l'època medieval i això no agradà als «amos» de les terres.

El producte final, és a dir, la transformació del raïm en vi o licor, requereix d'una comercialització per treure'n un rendiment econòmic necessari per tal de pal·liar despeses i aconseguir guanys. Gràcies a un segell trobat en unes excavacions properes a la zona de Dénia, a la Marina Alta, hem pogut saber que Tiberius Claudius Amiantus va ser dels primers comerciants dedicat a l'exportació de vins a les nostres comarques. La llibertat de comerç atorgada a través de la Reial Cèdula de l'any 1778 als ports catalans per poder comerciar amb Amèrica, va ampliar els mercats on exportar el producte elaborat de les vinyes del Camp de Tarragona, i va permetre augmentar, així, el nombre d'oficis vinculats a les activitats vinícoles. D'aquest fet, va resultar-ne una fisonomia pròpia en zones de la ciutat de Tarragona com ara el carrer Reial, amb els magatzems de vins i els tallers de boters preparant bótes per contenir els diferents productes elaborats, o l'anomenada plaça dels Carros, que era el lloc de trobada dels carruatges que traslladaven els bocois cap al port per ser embarcats.

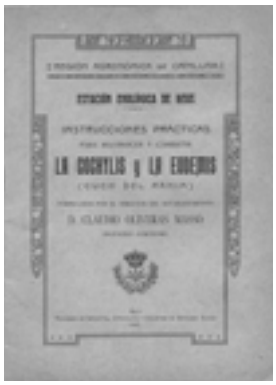

Els beneficis derivats d'aquest comerç van ser utilitzats per la societat tarragonina dels segles XIX i XX en inversions de projectes per a la ciutat. Malauradament, els moments de crisi també afectaren a una societat que no havia sabut o pogut emprar bé els rendiments aconseguits.

Indubtablement, la viticultura ha estat força important dins la història socioeconòmica del Camp i, per aquest motiu, hem de cercar la manera més apropiada de mostrar amb rigor i claredat el perquè i el com del seu desenvolupament a un públic que, en aquests moments, observa com, una vegada més, el món vitivinícola torna a ser protagonista a les nostres comarques.

Fer una exposició a l'entorn de la viticultura i de la vinculació d'aquesta al nostre territori com a projecte cultural de ciutat podria divulgar el coneixement, les transformacions i els esforços d'un passat comú.

Si Bacus, el déu del vi, ens observa des de l'Olimp, pot estar orgullós de la tasca que els homes han realitzat per millorar qualitativament el bé que els va donar.

Mercè Toldrà Dalmau

Notes

1. Segons la mitologia grecorromana és Bacus qui ensenya als homes com produir el vi i, per això, el vi és com un regal del Déu. Hem d'agrair a Xavier Morente la traducció de diferents textos llatins sobre aquest tema.
2. L'elecció d'aquests exemples ha estat una petita mostra de les moltes representacions artístiques que afortunadament es conserven a les nostres contrades relacionades amb el tema vinícola.

Joan Jaume Iniesta Girona

LES CONSEQÜÈNCIES DEL MODEL DE DESENVOLUPAMENT URBANÍSTIC EN EL CONSUM D'AIGUA

La disponibilitat de recursos hídrics i el creixement urbanístic són temes de gran importància i actualitat a tot Catalunya, com ho demostra el fet que la majoria de conflictes territorials són conseqüència d'aquests dos fenòmens.

L'objectiu d'aquest text és tractar la influència dels canvis estructurals en el model de desenvolupament urbà, especialment la proliferació d'habitatges unifamiliars de baixa densitat, en el consum d'aigua. La realitat del Camp de Tarragona[1] i el Baix Penedès no és aliena a aquest fenomen, en què la dinàmica pròpia del Camp es veu ampliada per l'extensió de la influència de l'àrea metropolitana de Barcelona.

La disponibilitat de dades de consum d'aigua per llar dels habitatges del municipi de Torredembarra, i la possibilitat d'agrupar els habitatges en barris homogenis representatius de les quatre tipologies bàsiques (1. Unifamiliar residencial, 2. Unifamiliar turístic, 3. Plurifamiliar residencial i 4. Plurifamiliar residencial) ens permeten trobar un patró de comportament extrapolable a qualsevol tipologia anàloga.

1. Introducció

El model territorial actual s'inicia a la dècada dels 60, quan els processos d'urbanització, industrialització i desenvolupament turístic van provocar un fort creixement econòmic i demogràfic en tot el litoral mediterrani. La incidència del fenomen turístic ha provocat un espai urbà que en algunes regions ja té caràcter de poblament continu. En l'època de major creixement a Catalunya, entre 1960 i 1975, el Camp de Tarragona i el Baix Penedès van passar d'una població de 176.750 persones al 1960 a 249.816 al 1970 i de 298.269 al 1975,[2] La majoria dels recursos tradicionals (aqüífers subterranis i rius d'escàs cabal) van començar a estar sobreexplotats. Aquesta situació continuà agreujant-se durant els 80, quan la població va passar de 330.110 persones al 1981 a 359.576 al 1991 i a les 423.490 a l'any 2001.[3]

Alguns municipis de la costa del nord de Tarragona van experimentar el major creixement demogràfic dels 80 a Catalunya, afavorits per la descongestió de l'àrea metropolitana de Barcelona. L'augment del consum de l'espai i dels recursos hídrics en aquells anys no només fou conseqüència del creixement demogràfic, sinó també del dinamisme turístic i especialment per la proliferació de segones residències. Bona part de la demanda turística materialitzava la seva capacitat de consum recreatiu a través de l'adquisició d'una residència secundària, habitada només temporalment, en les ciutats turístiques o en les seves perifèries immediates.[4] Aquesta situació va manifestar la gran demanda d'aigua existent en la major part del litoral.

Amb els recursos hídrics limitats, un model turístic, urbà i productiu com el representat –al qual se li han d'afegir altres activitats econòmiques de fort consum d'aigua, com la indústria al Camp de Tarragona– s'ha hagut de sostenir mitjançant la construcció d'importants infraestructures hidràuliques. Podem trobar exemples en el minitransvasament de l'Ebre al Camp de Tarragona (1989); el del Ter a l'àrea metropolitana de Barcelona (1966) i el transvasament Tajo-Segura (1979), que abasta d'aigua a Almeria, Múrcia i Alacant.

Les activitats econòmiques han propiciat una dinàmica de consum de recursos hídrics que només s'ha pogut resoldre, en un context de falta de previsió i d'inexistència d'una gestió sostenible dels recursos existents, a través de la captació de recursos forans, que han reforçat un model territorial, el qual ha configurat una clara primacia del litoral sobre la resta del territori.[5]

La dinàmica econòmica i urbanística dels anys 60-80 entra en una fase recessiva, du-

rant tota la dècada dels 90, perquè se suprimeixen les facilitats fiscals per comprar nous habitatges i es produeix una disminució dels ingressos familiars, a causa de la crisi general.[6] Aquesta nova situació d'estancament, juntament amb l'arribada de l'aigua de l'Ebre al Camp de Tarragona i al Baix Penedès, amb una concessió de 4 m³/s i la disminució de les pèrdues en la xarxa de subministrament, van provocar un gran alleujament en la manca d'aigua. Ara bé, la recuperació econòmica, el moviment de diner negre per l'aparició de l'euro, la seguretat que aporta la inversió en capital immobiliari i la contínua descongestió de l'àrea metropolitana de Barcelona, unit a les expectatives generades per la arribada d'aquest transvasament, ha ocasionat un nou boom immobiliari que posa en perill l'abastament d'aigua amb l'actual concessió, especialment en les puntes estivals dels municipis litorals.

2. Noves dinàmiques urbanes i augment del consum d'aigua

En el segle xx les grans ciutats mediterrànies inicien també un procés d'expansió incontrolada, i al fer-ho seguiran el model funcional anglosaxó de les perifèries dormitori, però mantenint la tipologia formal de l'habitatge en alçada, i per tant, la gran densitat edificatòria i demogràfica dels vells centres, fins i tot els barris suburbials dels seixanta i setanta segueixen aquesta pauta.[7] Però en els anys 80, amb la màxima intensitat als 90 i continuant en el segle xxi, neix un canvi d'estructura en el model de desenvolupament urbà, pel qual les perifèries urbanes es converteixen en ciutats difuses, i la diferència no és només la baixa densitat, els habitatges unifamiliars, les trames reticulars; sinó també les modalitats d'organització territorial, de composicions socials i de desenvolupament. Aquest canvi d'estructura és una conseqüència indirecta del pas del model fordista al postfordista.[8]

La situació de mancança de recursos hídrics, arrossegada per les dècades precedents, es veu incrementada per aquest canvi en el model urbà, en què la ciutat mediterrània compacta i diversa està sent substituïda pel model anglosaxó de ciutat difusa. El consum exagerat de recursos, no només d'aigua, per al manteniment d'aquest model suposa una gran ineficiència respecte al model de ciutat mediterrània.[9]

El model d'urbanització difusa s'aplica especialment en el sector turístic, on l'atractiu de sol i platja i els vells blocs d'apartaments no són suficients per atraure els turistes, que demanen nous atractius, materialitzats en parcs temàtics, camps de golf i habitatges unifamiliars amb jardí i piscina, tots ells grans consumidors d'aigua.

El sistema Camp de Tarragona - Baix Penedès i per extensió a tot Catalunya, s'està convertint en un continu edificat, una barreja entre l'ús residencial i el turístic i entre el camp i la ciutat, que ja no tan sols és li-

Figura 1. Zonificació de Torredembarra en funció de la tipologia urbanística i d'ús (2001) Font: Elaboració pròpia a partir de la base cartogràfica de l'ICC

mita al litoral densificat, sinó que ocupa tot el territori. En aquest sistema els habitatges han passat de 197.965 al 1981 a 250.308 al 2001, dels quals 47.492 són habitatges secundaris al 1981 i 76.997 ho són al 2001.[10] Els municipis on predomina la funció turística són els que tenen un major creixement d'habitatges, aquests presenten una proporció entre 250-350 habitatges construïts[11] per 1.000 habitants,[12] entre el quals trobem Cambrils, Calafell, Creixell, Vila-seca, el Vendrell, Torredembarra, etc., però destacant per damunt de tots es troba Salou amb una ràtio de 426.

El litoral és l'indret on encara es construeixen més habitatges, la franja que va des de l'Hospitalet de l'Infant a Cunit es troba densament urbanitzada, els pocs espais lliures s'omplen majoritàriament a partir d'habitatges plurifamiliars per rentavilitzar l'ús del sòl; però a segona línia i en els municipis de l'interior, al disposar d'espais buits, proliferen els habitatges unifamiliars, tant siguin per a residències secundàries com per viure-hi tot l'any.

La construcció de més de 50.000 habitatges en només 20 anys representa una activitat molt important, que no només es pot explicar pel creixement demogràfic que està patint tot el Camp de Tarragona. Per una banda, existeix un factor demogràfic conjuntural, perquè en l'últim quart de segle han arribat a l'edat d'emancipació les generacions nascudes del baby boom. Per l'altre, l'esperança de vida s'ha allargat i els grups d'edat amb baixes taxes de supervivència que deixaven habitatges buits són poc nombrosos. Aquesta desproporció explica per què unes poblacions urbanes amb uns índexs de natalitat molt baixos hagin necessitat ocupar durant vint anys tants habitatges nous. El motor de les dinàmiques demogràfiques locals han passat a ser els canvis residencials, el resultat és la dràstica disminució de persones per habitatge.[13] A més a més existeixen altres factors conjunturals, com són l'abaratiment del preu del diner, el dinamisme del mercat laboral, el desenvolupament de l'oferta d'allotjament turístic d'alguns nuclis en forma d'apartaments i segones residències, l'oferta pública o privada d'habitatges de protecció oficial, la inversió en béns immobles i la neteja de diner negre davant l'arribada de l'euro.[14]

La convergència d'aquests elements, junt amb la manca de criteris urbanístics i el domini d'interessos especulatius, han provocat una explosió de la urbanització, la qual ha causat l'augment en la demanda d'aigua. La magnitud és tal que en els últims vint anys

Figura 2. Torredembarra 1956 Font: Servicio Geográfico del Ejército

s'ha ocupat més territori urbà que en tota la història.[15]

3. L'exemple de Torredembarra

En l'actualitat existeixen pocs estudis que valorin l'impacte del nou model de creixement urbà en els recursos hídrics, per aquesta raó, l'anàlisi de les dades de consum d'aigua dels habitatges de Torredembarra ens permetrà obtenir un model de comportament que valori la incidència de les diferents tipologies d'habitatge i l'ús en la demanda d'aigua.

Torredembarra era un municipi amb un nucli antic a l'interior i un barri marítim a la costa, exemple que es repeteix al litoral català, on a les últimes quatre dècades s'han construït diferents urbanitzacions amb habitatges de segona residència, fet que ha provocat que el turisme residencial sigui l'activitat principal de la seva economia.

3.1. L'estructura urbana i la seva evolució

Torredembarra presenta un sistema urbà divisible en 8 zones diferenciades segons la seva tipologia urbanística i ús (residencial o turístic): Nucli Antic i ampliació, Baix a Mar, Babilònia, Clarà, Marítima Residencial, Passeig Marítim, els Munts i St. Jordi.

Nucli Antic i ampliació: És el nucli original del poble, juntament amb Baix a Mar. Els seus habitatges són majoritàriament primeres residències, de construcció antiga, amb dos o tres plantes de mitjana. La majoria d'habitants en són residents des de vàries generacions. En la configuració d'aquesta zona s'ha seleccionat una part de l'eixample que s'inicia en els anys 60 i es consolida en els 80, perquè forma una unitat compacta amb el nucli antic i presenta la mateixa tipologia d'habitatge, ús i la seva població hi resideix majoritàriament tot l'any.

Baix a Mar: És l'antic barri de pescadors, encara que l'arribada de turistes ha transformat el seu encant inicial. Les cases són de dos o tres plantes, però en els baixos s'instal·len serveis de restauració. La població ha passat a ser estacional.

Els Munts: Els habitatges són unifamiliars amb una presència important del jardí i les piscines. Els seus residents són majoritàriament forans. La major part de les cases només s'ocupen durant la temporada d'estiu.

Sant Jordi: Els habitatges són unifamiliars amb presència del jardí i la piscina, però a diferència dels Munts els residents hi viuen tot l'any. En un principi eren urbanitzacions on es venia a passar l'estiu i els caps de

Figura 3. Torredembarra al 1976 Font: Instituto Geográfico Nacional

setmana, però amb els anys s'ha convertit en una ampliació del poble.

Babilònia i Clarà: Són dos zones que tendeixen a la mateixa situació que St. Jordi, originàriament eren llocs de segones residències, però estan patint un procés de transformació a primeres, representen un model de transició. La majoria d'habitatges són de tipologia unifamiliar, algunes amb jardí i piscina.

Passeig Marítim: És la típica zona amb blocs d'apartaments turístics de vàries plantes a primera línia de costa. La seva ocupació és clarament estacional.

Marítima Residencial: La seva tipologia és molt similar a la de Babilònia o Clarà, és a dir, amb predomini dels habitatges unifamiliars, però amb una ocupació més estacional.

L'estructura urbana actual que hem descrit va evolucionar a partir d'un nucli primigeni a l'interior, un petit barri de pescadors a la costa (Baix a Mar) i la petita població de Clarà, que al 1844 va quedar agregada al terme de Torredembarra.

Al 1956, tal i com podem veure a la figura 2, existien aquests tres nuclis inicials, amb una estructura urbana compacta i composta per blocs de pisos de dos o tres plantes.

La figura 3 correspon a 1976 i ens permet distingir l'ampliació del nucli antic i alguns habitatges en les zones de Babilònia, Sant Jordi, els Munts i Clarà. Als anys 70 també s'urbanitza la zona coneguda com a Marítima Residencial, al nord-est del terme municipal, encara que en aquesta fotografia no ho podem veure.

Observant la figura 4 de 1993 podem comprovar la consolidació i ampliació de la urbanització de les zones de Babilònia, Sant Jordi, els Munts, Clarà i l'ampliació urbana del nucli antic. Al nord de la imatge, molt a prop de l'autopista veiem l'inici de la construcció del polígon industrial de les Planes.

En l'actualitat el municipi segueix creixent i la previsió és que continuï aquesta tendència, tant en habitatges com en nombre de persones.

3.2. Abastament d'aigua

Al Camp de Tarragona les dues activitats que han tingut un paper essencial són la indústria i el turisme. En l'època de major creixe-

Figura 4.
Torredembarra al 1993
Font: ICC

ment, entre 1960-1975, van quedar establertes les àrees d'influència de cadascuna, com també van quedar reflectits els problemes derivats de la pressió d'ambdós en els recursos hídrics de la zona. La indústria és una consumidora d'aigua durant tot l'any i el turisme provoca importants puntes de demanda en el període estival. Encara que existia la presa del Gaià per abastar la petroquímica, l'explotació dels aqüífers era l'única alternativa possible, però provocava importants descensos de les reserves subterrànies i la salinització dels aqüífers costaners. Davant d'aquest model insostenible es va plantejar la possibilitat d'un transvasament de l'Ebre, la qual cosa es va aprovar amb la promulgació de la llei al 1981, però el subministrament no es va iniciar fins a l'any 1989. Aquest minitransvasament, en principi, garantia la demanda existent, però en realitat només va servir per sobredimensionar encara més el model insostenible que s'estava practicant.

En aquest context, s'ha de destacar que precisament Torredembarra no és dels municipis més consumidors d'aigua del litoral. Les dades de consum d'aigua de Torredembarra han sigut utilitzades com a model de referència per mesurar la diferenciació de consum segons la tipologia i l'ús dels habitatges, però amb tota seguretat trobarem municipis turístics molt més depredadors. Prova d'això és que actualment s'està realitzant una prova pilot d'estalvi d'aigua domèstica amb gran èxit, la campanya Catalunya Estalvi d'Aigua, que amb la simple instal·lació d'uns petits aparells a dutxes, lavabos i vàters, s'ha pogut estalviar fins a un 30% del consum.

3.3. Les diferències internes de consum d'aigua

L'estudi dels valors de consum d'aigua dels 12.097 pisos i de cadascuna de les 8 zones tractada com una unitat, ens ha permès comprovar que el Nucli Antic i ampliació, el Passeig Marítim, Baix a Mar i Babilònia, presenten un menor consum. El barri vell té una menor despesa d'aigua perquè l'ús dels seus habitatges no és turístic i la tipologia dominant és la plurifamiliar. Els consums d'aigua del Passeig Marítim i Baix a Mar són petits, no tan sols perquè predominin els habitatges en blocs de pisos, sinó perquè pràcticament només consumeixen aigua en el períodes de vacances.

Babilònia presenta un consum reduït perquè encara que predomini la tipologia unifamiliar, la tendència és que cada vegada més propietaris hi resideixin tot l'any, progressivament s'abandona l'ús turístic de manera que es redueix el consum.

Sant Jordi, Clarà, Marítima Residencial i els Munts són els barris amb major consum d'aigua, perquè majoritàriament la seva tipologia és unifamiliar, en molts casos amb jardí i piscina. Però a Sant Jordi és on es consumeix més, perquè els seus habitants hi resideixen tot l'any. Si la població de les altres dos zones visqués tot l'any els seus consums serien similars, perquè la seva tipologia és semblant.

Amb la finalitat de tenir una idea del consum real d'aigua per persona i dia, que es produeix en cadascuna de les zones hem d'homogeneïtzar les dades. Desgraciadament, tant l'estacionalitat com el nombre de persones que habiten en cada pis són variables difícils de quantificar. Per a l'obtenció dels resultats homogeneïtzats s'ha introduït una estimació dels mesos en què realment hi viuen i del nombre de persones per pis, basat en el treball de camp, les dades censals i l'enquesta que es realitzava durant la instal·lació del paquet d'estalvi de la campanya Catalunya Estalvi d'Aigua.

Analitzant el consum d'aigua real dels Munts (154,22 l/h./dia), Sant Jordi (149,15 l/h./dia) i Marítima Residencial (121,87 l/h./dia), amb tipologies d'habitatge similars, comprovem que també tenen uns consums semblants. Amb les dades sense tractar podíem haver pensat que el consum real dels Munts (70,73 l/h./dia) és molt inferior a Sant Jordi (138,15 l/h./dia), quan en realitat aquesta diferència es produeix perquè el consum dels Munts es concentra en pocs mesos.

Existeix també diferència en el barri de Baix a Mar, entre el consum real (120,14 l/h./dia) i el no homogeneïtzat (56,58 l/h./dia),

Zones	Habitatges	1T C/H	2T C/H	3T C/H	4T C/H	Total C/H (m^3)
Nucli Antic i ampliació	4.203	16,06	17,72	23,72	18,03	75,53
Sant Jordi	769	30,62	35,85	65,33	49,24	181,04
Clarà	1.310	12,46	21,10	39,24	19,42	92,22
Els Munts	1.679	9,60	18,37	43,79	19,88	91,65
Marítima Residencial	1.029	10,25	16,72	38,43	14,67	80,07
Passeig Marítim	1.283	5,57	7,56	28,37	9,72	51,22
Babilònia	1.434	12,75	15,42	29,03	20,08	77,29
Baix a Mar	390	9,87	12,84	28,43	23,28	74,43
Total	12.097	13,50	17,74	33,36	19,67	84,26

Figura 5. Consum d'aigua (m^3) per habitatge i trimestre. Font: Elaboració pròpia a partir de dades facilitades per la campanya Catalunya Estalvi d'Aigua.

perquè la seva població és clarament estacional.

Si analitzem el conjunt de les dades, veiem que tant al barri antic com al de Sant Jordi els resultats reals i els no homogeneïtzats no varien massa, perquè són barris que tenen una població estable tot l'any.

En l'altre extrem trobem els barris de Baix a Mar, Passeig Marítim o els Munts, que pràcticament doblen el seu valor real, respecte al no homogeneïtzat. Això es deu al fet que el consum d'aquests tres barris se centra principalment en els mesos d'estiu.

Un dels propòsits més importants d'aquest treball és comprovar si es pot establir un valor característic de consum d'aigua, per a una tipologia d'habitatge i ús determinada, que demostri el veritable impacte de la difusió dels habitatges unifamiliars, per aquesta raó he dividit els consums d'aigua de totes les zones entre unifamiliar i habitatges en alçada.

Entre els habitatges plurifamiliars destaquen els 114 l/h./dia del Passeig Marítim, perquè l'ús turístic dels seus habitatges és el més marcat de totes les zones amb tipologia en alçada. Els 375 l/h./dia del Passeig Marítim exemplifiquen l'enorme consum de mitjana que poden ocasionar els habitatges unifamiliars turístics.

Per altra banda, s'han de destacar els 215 l/h./dia que es gasten en els habitatges unifamiliars de Baix a Mar, això es deu al fet que aquest tipus d'edificacions són les que més s'utilitzen en la restauració en aquesta zona. Els valors més alts els trobarem en les edificacions de les zones situades a prop del mar, perquè són les que tenen una major influència del sector turístic.

En l'altre extrem, tenim que el nucli antic de Torredembarra té els valors més baixos de totes las zones, ja sigui en unifamiliar com en plurifamiliar, perquè són cases sense grans luxes i d'ús estrictament residencial.

Es pot afirmar amb rotunditat que els habitatges unifamiliars i en concret els d'ús turístic, tenen un major consum hídric, que en molts casos triplica el valor del plurifamiliar. Aquests valors ens demostren la bondat de la ciutat mediterrània compacta en bloc de pisos, respecte a la urbanització dispersa de planta baixa.

4. Conclusions

Els habitatges en alçada tenen un consum d'aigua molt inferior als habitatges unifamiliars. El consum d'una edificació plurifamiliar pot oscil·lar entorn als 70-90 l/h./dia, pujant entorn als 100-150 l/h./dia els destinats a l'activitat turística. El consum unifamiliar oscil·la entre els 130-180 l/h./dia per als habitatges d'ús residencial i entre els 200-380 l/h./dia per als d'ús turístic. Entre les quatre tipologies bàsiques urbanístiques, la unifamiliar turística és el model més depredador d'aigua.

La nova dinàmica urbanística, amb l'expansió del model anglosaxó de ciutat difusa unifamiliar, i els actuals hàbits de consum comportaran una situació d'insostenibilitat en la disponibilitat dels recursos hídrics. El model territorial urbà-turístic que disposem al litoral mediterrani és de blocs d'apartaments i càmpings, esquitxat amb alguns hotels, i agregant-se a aquest, un nou model, on prima la urbanització extensiva, hotels de qualitat, camps de golf, parcs temàtics i aquàtics, etc. La implantació d'aquests usos turístics i urbans provoca un augment espectacular del consum hídric, en un moment en què l'equilibri entre la demanda i l'oferta ja és precari.

El problema ve perquè estem relacionant progrés amb aquest nou model, i pretenem aquests equipaments sense valorar-ne totes les conseqüències. El desenvolupament sos-

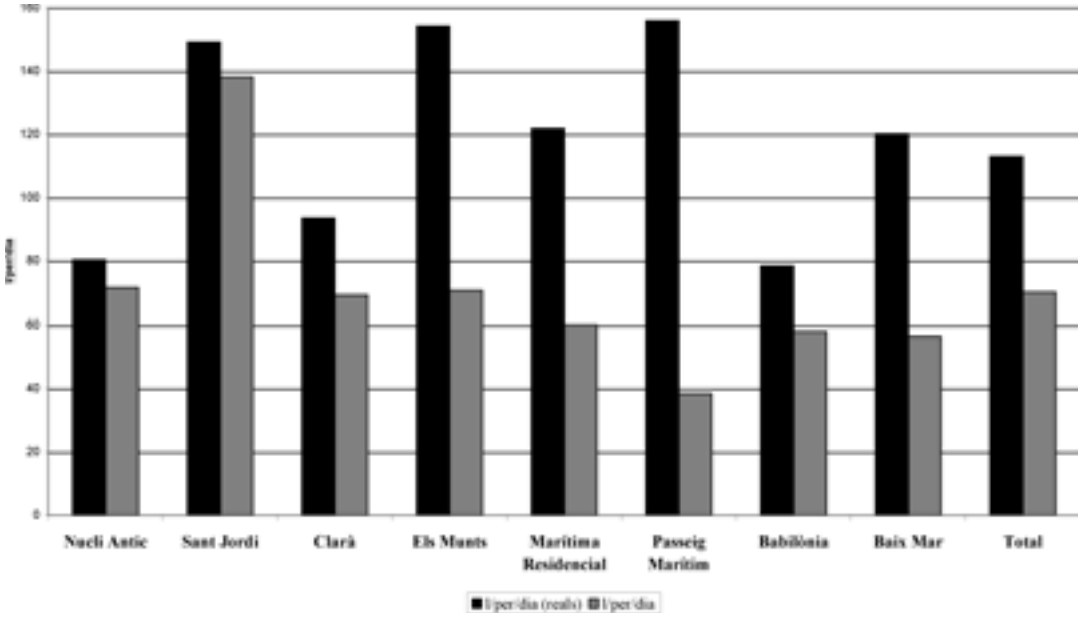

Figura 6. Consum d'aigua convencional i real de les 8 zones de Torredembarra Font: Elaboració pròpia a partir de dades facilitades por la campanya Catalunya Estalvi d'Aigua, l'Idescat i el Padró (1996)

tenible suposa renunciar als nivells de consum de què gaudim actualment, però això no vol dir renunciar a la millora de la nostra qualitat de vida, sinó repensar la nostra forma de construir el territori.

La ciutat mediterrània és compacta, densa i està caracteritzada per la mixtura d'usos, la qual cosa facilita les relacions socials, redueix la necessitat de transport i estalvia sòl, energia, aigua, etc. És molt diferent un creixement recolzat sobre estructures urbanes consolidades que d'altres sense quasi referent territorial. Si conservem la nostra cultura de fer ciutat obtindrem una espai urbà molt més eficient i sostenible. La nostra política ha de ser fer i construir ciutat i no urbanització descontextualitzada i sense personalitat.

Aquest nou model de creixement urbanístic queda reflectit en el planejament municipal de la majoria de municipis, en especial els turístics, que estan ampliant notablement el nombre d'habitatges i preveuen fer-ho encara més. Aquesta situació ocasionarà un augment del consum d'aigua que comprometrà les necessitats futures. En el Camp de Tarragona i el Baix Penedès la dinàmica general d'expansió és acompanyada per un important creixement demogràfic, aquesta conjunció representarà a mig i a llarg termini un dèficit en la disponibilitat de recursos hídrics.

Per poder criticar grans infraestructures insostenibles com el PHN, hem de ser conscients que nosaltres estem implantant el mateix model de desenvolupament que el llevant i el sud-est espanyol, només és qüestió de temps que ens trobem en la mateixa situació.

Joan Jaume Iniesta Girona

Geògraf

Bibliografia recomanada

García i Ruíz, C.: El abastecimiento de agua: un problema en las urbanizaciones de la cuenca del Foix. 1997. Barcelona: *Revista de Geografía*, vol. XXX-XXXI. Pàg. 53-67.

Gil Olcina, A.: *La demanda de agua en territorio valenciano*. 1993. Alicante: Investigaciones geográficas, núm. 11. Pàg. 7-22.

Rico Amorós, A.: Agua y desarrollo en la comunidad valenciana. 1998. Murcia: Edita Universidad de Alicante.

RUEDA, S.: «La ciutat mediterrània compacta i diversa, un model de ciutat sostenible», Diversos autors: *La ciutat sostenible: un procés de transformació*. 1999. Girona: Universitat de Girona, pàg. 13-29.

Saurí, D., Capellades, M. i Rivera, M.: «Luces y sombras en la gestión de la demanda urbana de agua: el caso de la región metropolitana de Barcelona». Dins *III Congreso ibérico sobre gestión y planificación del agua la directiva marco del agua: realidades y futuros*. Sevilla, del 13 al 17 de novembre de 2002.

Tello, E.: Dèficits hídrics o ciutats insostenibles?, *Primeres Jornades Catalanes per una Nova Cultura de l'Aigua*, Barcelona, 24 de febrer de 2001.

Vera Rebollo, J. F. i Rico Amoros, A. M.: «Los sistemas de abastecimiento de agua potable en un espacio turístico y residencial: la Costa Blanca». 1995. *Agua y Espacios de Ocio*. Universidad Internacional Menéndez Pelayo. pàg. 105-150. Fundación CAM.

Agraïments

Arxiu Històric de l'Ajuntament de Torredembarra.

Campanya Catalunya Estalvi d'Aigua, en especial a la seva responsable Elisenda Forés.

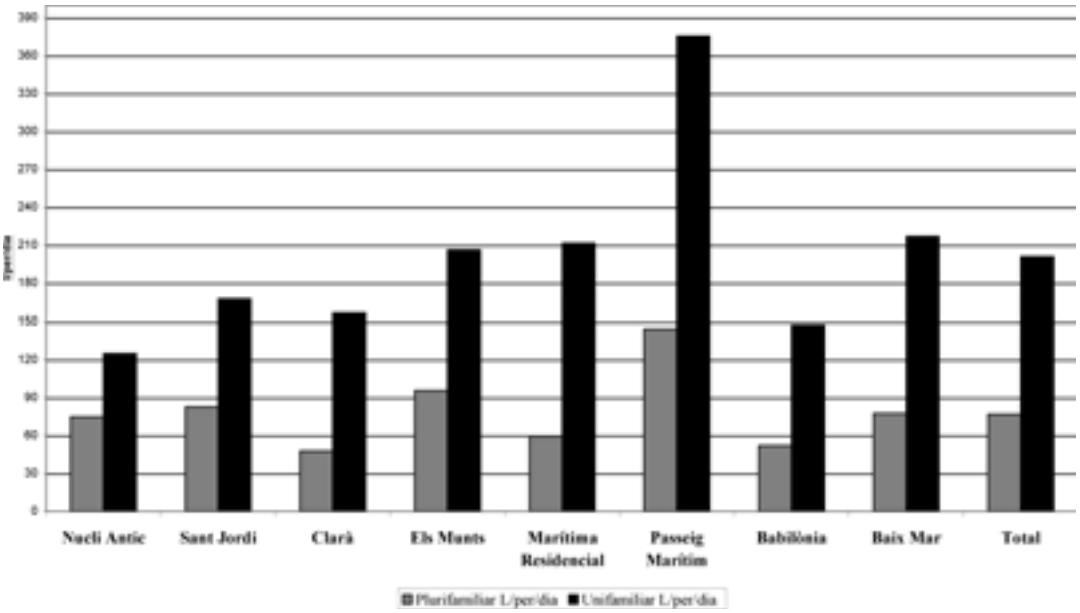

Figura 7. Consum d'aigua en funció de la tipologia d'habitatge
Font: Elaboració pròpia a partir de dades facilitades per la campanya Catalunya Estalvi d'Aigua

Notes

1. Considerant que el Camp de Tarragona està format pel Tarragonès, el Baix Camp i l'Alt Camp.
2. Font: INE
3. Font: INE
4. Antón Clavé, S.: *Diferenciació i reestructuració de l'espai turístic. Processos i tendències al litoral de Tarragona.* 1997. Tarragona: número 16. Col·lecció El Mèdol.
5. *Ídem*
6. *Ídem*
7. Dematteis, G.: «Suburbanización y periurbanización. Ciudades anglosajonas y ciudades latinas». Monclús, J. (coord.), *La ciudad dispersa. Suburbanización y nuevas periferias.* Barcelona: Colección Urbanismo, ciudad, historia (I). Centre de Cultura Contemporània de Barcelona. pàg. 17–33.
8. *Ídem*
9. Rueda, S.: «La ciutat mediterrània compacta i diversa, un model de ciutat sostenible», dins de Diversos autors: *La ciutat sostenible: un procès de transformació.* 1999. Girona: Universitat de Girona, pàg. 13–29.
10. Font: INE
11. Període 1992–2002.
12. A l'any 2002.
13. Nel·lo, O.; Recio, A.; Solsona, M. i Subirats, M.: *La transformació de la societat metropolitana.* Una lectura de l'Enquesta sobre les condicions de vida i hàbits de la població de la Regió Metropolitana de Barcelona, Àrea Metropolitana de Barcelona. 1998. Barcelona. Diputació de Barcelona.
14. González Reverté, F. i Oliveras Samitier, J.: *Ordenació del territori i sostenibilitat al Camp de Tarragona.* 2003. Reus: número 9, Fundació d'Estudis Socials i Nacionals Josep Recasens i Mercadé.
15. Rueda, S. *Op. cit.*

Joan Cavallé

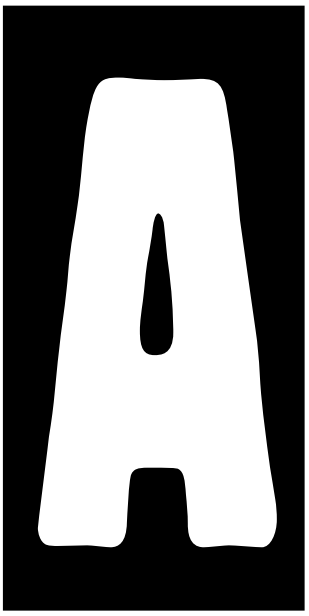

VISIONS LITERÀRIES DE TARRAGONA

(Conferència pronunciada a la Sala d'Actes de l'Ajuntament de Tarragona el 21 de novembre de 2003 en el marc de la Tardor literària.)

Introducció

Durant el mes de novembre, qui ho dubta?, Tarragona es converteix en una ciutat literària. Ho és, per la quantitat d'actes al voltant de la literatura que hi tenen lloc. O, si voleu, de manera més general, perquè s'hi respira una mica el perfum de la literatura. Però ser una ciutat literària realment és tota una altra cosa. Ciutat literària és aquella que, com Alexandria d'ençà de Lawrence Durrell, o com Dublín després de l'*Ulysses* de Joyce, ha quedat indissolublement lligada a la literatura per mor del paper que la literatura mateix li ha donat.

La literatura és un àmbit creatiu específicament apte per parlar de les ciutats. Fins al segle xx era l'únic que ho feia de manera eficaç. A partir d'aquest moment, ha hagut de compartir aquesta virtut amb la fotografia i el cinema. La Roma retratada per Fellini, el Berlín de Fassbinder o Wender, el París de Renoir o Truffaut, el Madrid d'Almodóvar, o la Barcelona de Rovira Beleta, per exemple, ja són immortals. Abans del segle de la imatge, però, cap altre art que no fos la literatura no s'havia proposat seriosament donar vida a les ciutats, deixant de banda alguns casos molt particulars en el món de la pintura.

Les ciutats entren en la literatura a través de múltiples portes. Ho fan a través de la porta de la novel·la, que intenta dibuixar-les, descriure-les, transportar-nos-en el cos i l'ànima, reflexionar sobre les seves contradiccions, anhels, privacions, història i lluita fins al punt de, a voltes, convertir-les en mite. Vegem, sinó, el París de Victor Hugo o de Cortázar, el Londres de Dickens, la Vetusta-Oviedo de Clarín, el Nova York d'Auster, o la Barcelona, per exemple, d'Oller, Sagarra, Rodoreda, Vázquez Montalbán i tants altres. Ho fan a través de la porta de la poesia, que n'intenta buscar més l'esperit que la forma física, que en pretén més l'elogi (o la mofa) que la descripció, tal com podem veure en, per exemple, el París de Baudelaire, el Madrid de Dámaso Alonso, la Barcelona de Maragall i tants pobles i ciutats de Vicent Andrés Estellés. El teatre no és camp tan sovintejat per a les ciutats, que quan hi apareixen, com la Tebes d'Èsquil o la Roma de Shakespeare o la Barcelona de Vilanova només percacen el referent històric o el motiu costumista, sense voler, generalment, anar més enllà. En canvi, la ciutat apareix en tota la seva dimensió en assaigs, llibres de viatges, memòries i altres formes de literatura de no ficció, com la Praga de Kafka, la Girona de Pla o la Roma de Goethe.

Existeix, vistos aquests precedents, una Tarragona literària? Si existeix, quina cara té? M'imagino que aquesta pregunta se l'ha feta, en algun moment, tothom que m'escolta. I tothom que m'escolta s'hi ha anat donant algunes respostes. Perquè tothom coneix aquella visió central que Pin i Soler va donar-ne ara fa més d'un segle. Com tothom, dels que som aquí, suposo, en deu conèixer les pintures que n'han fet autors vius com, per dir-ne alguns i que em perdonin els que no siguin citats, el Josep Anton Baixeras que dissimula Tarragona darrere el motiu de Castellet, l'Olga Xirinacs que ens l'ofereix de múltiples formes, des de la lírica de *La muralla* a les mil fórmules narratives que van des de la policíaca fins a la lleugerament gòtica, el Jordi Tiñena que ens traça precisos retrats històrics, l'Àngel-Octavi Brunet que opta pel doble joc de la novel·la històrica i la novel·la negra, o negra i històrica alhora, el Magí Sunyer que la poetitza i la retrata amb detall minúscul sense anomenar-la… Aquests dies de lletres tardorals, a més, hem pogut atansar-nos a l'obra de dos autors que

se'ns havien allunyat, Domènec Guansé i Ramon Comas. Tots dos, enmig d'una obra de valor, també van posar el seu gra de sorra a l'edifici de la Tarragona literària. Ho van fer amb obres diverses però, sobretot, Ramon Comas amb la seva *Oda nova a Tarragona* i Domènec Guansé amb la seva novel·la *Les cadenes d'Eva*. A tots aquests noms d'autors tarragonins que parlen de la seva ciutat n'hi hauríem d'afegir molts més, de diferents èpoques i intencions. Hi hauríem d'afegir sobretot poetes com el canonge Blanc, aquell que qualificà la ciutat de «palestra fael d'Apol·lo i de Belona», o, més cap aquí, Joan Antònio i Guàrdias, Josep M. Casas de Müller, Joan Vives i Miret (tarragoní d'ascendència), o prosistes com Josep Yxart, Antoni Rovira i Virgili, Manuel de Montoliu, l'autor del Llibre de Tarragona, o Miquel Estradé.

La meva intenció, tal com ja s'anuncia al programa, no és seguir per aquest camí, ni tan sols anar per altres vies prou conegudes, com la petja literària tarragonina en els autors llatins o els contes que fra Anselm Turmeda situa a la nostra ciutat. No tenim temps ni intenció de portar a aquest acte tota la producció literària que té Tarragona com a tema o paisatge, sinó fer-ne només una aproximació, basant-se sobretot en autors forans i traçant un itinerari subjectiu que ens permeti visitar obres poc conegudes.

Un autor, el nom del qual no ve a tomb, va dir no fa gaires anys en un article: «La dissort per als tarragonins ha estat que el millor prosista català contemporani [Pla] –d'això ningú no en pot ni gosar dubtar– no fos de Montblanc, de Cambrils o de Falset, i no anés a estudiar el batxillerat a Tarragona enlloc de fer-ho intern als Maristes de Girona.»[1] Posats a dir, Tarragona ha tingut la dissort que Goethe anés de viatge a Roma; que Thomas Mann decidís que Hans Castorp havia de curar-se en el sanatori de Davos i no a les termes de Montbrió o a l'Espluga de Francolí; o que Cervantes fes anar el Quixot a Barcelona enlloc d'adreçar-lo a Tarragona on s'hauria venjat de l'impostor en la persona de l'impressor Felip Robert. Tarragona no té aquesta gran obra de dimensió universal que la singularitzi, això és cert; però tal com veurem una mica en el transcurs d'aquesta conferència, Tarragona posseeix una constel·lació d'obres que hi fan referència, amb una gran diversitat de punts de vista, cosa que configura una visió extraordinàriament plural.

* * *

Començaré amb una citació molt breu, gairebé insignificant i, per tant, gairebé oblidable, però que ens servirà per iniciar aquest trajecte. Procedeix de les memòries de Giaccomo Casanova (1725–1798), el famós cavaller venecià, un dels seductors més coneguts i personatge singularíssim: maçó, jugador, financer, diplomàtic, espia, etc. Va escriure la *Història de la meva vida* a Àustria i ho va fer en francès. En elles conta com el 1767 va ser expulsat de París arran d'un afer de faldilles. L'exili el va dur a Madrid, d'on va passejar-se per diferents ciutats peninsulars, entre elles València i Barcelona. Precisament, essent a València coneix Nina. Nina era una cantant i ballarina italiana, amant del capità general de Catalunya, el comte de Ricla. Aquest personatge s'havia acostumat a tenir amants públiques a París i havia pensat que a Barcelona podia fer el mateix. Però no comptava que el bisbe s'escandalitzés i que això provoqués la intervenció del Sant Ofici. Nina ha d'allunyar-se de Barcelona i fa cap a València, on fa la coneixença amb el venecià. Llavors Nina tenia 21 anys i Casanova 42. Nina esperava poder tornar a Barcelona per tal de continuar balafiant les enormes riqueses del comte. Per fer-se passar el temps, seduex Casanova i el fa restar a València. Per fi, el rei obliga al bisbe de Barcelona a acceptar la presència de Nina. En aquest punt, ella autoritza a Casanova a deixar València. No té cap intenció, tanmateix, de donar per acabada aquella història. Casanova explica:

> Ella [Nina] va voler que jo marxés de València un dia abans i que em deturés a Tarragona per esperar-la, cosa que vaig fer segons el seu desig, i vaig passar en aquesta ciutat, plena de monuments antics, una jornada de les més agradables.[2]

Com podeu veure, la referència a Tarragona és molt breu i potser us farà pensar que no hi ha motiu per exposar-la aquí. Si ho he fet és per tres motius.

El primer és que aquesta referència, en la meva opinió, constitueix un dels reclams turístics més interessants per a la nostra ciutat. Efectivament, que Casanova, el príncep del plaer, digui que a Tarragona, «plena de monuments antics», va passar una de les nits més agradables és sens dubte més publicitari que moltes campanyes. Ho deixo dit perquè en prengui nota qui li pertoqui.

El segon motiu és que aquesta frase tan senzilla ha passat una sèrie d'atzars significatius, que crec que val la pena exposar. Les memòries de Casanova, almenys en la part corresponent a Catalunya i a Espanya, han estat traduïdes al català i a l'espanyol diverses vegades. Jo n'he llegit quatre, i en totes coincideix que la referència a Tarragona és del tot diferent. Ho llegeixo de l'edició catalana publicada per la Generalitat de Catalunya el 1991:

> Vaig marxar de València un dia abans que ella i, tal com havíem quedat, vaig esperar-la a Tarragona, on passàrem la nit plegats.[3]

Cap referència al caràcter agradable de l'estada i als monuments antics. Una traducció castellana diu literalment el mateix:

> Dejé Valencia un día antes que ella, y, según nuestras convenciones, fui a esperarla a Tarragona, donde pasamos la noche juntos.[4]

Per últim, el tercer motiu que justifica encapçalar aquesta conferència amb la referència de Casanova és que, segons el meu parer, en aquesta breu frase se sintetitzen tres de les vies principals a través de les quals Tarragona ha entrat a la literatura. La primera és la Tarragona com a ciutat de pas; la segona és la Tarragona monumental, especialment romana; la tercera és una imatge de ciutat agradable on val la pena, segons els casos, de passar-hi una nit, una temporada o tota una vida. Iniciem aquí una ruta literària al llarg d'aquests tres camins. L'auditori em dispensarà que en aquesta ruta, de vegades haurem de passar d'un camí a un altre i que pel temps de què disposem, no ens deturem en tots els autors i obres.

Ciutat de pas

Comencem pel camí dedicat a la literatura viatgera, en què Tarragona no és protagonista principal, sinó que hi apareix com a ciutat de pas. La nostra ciutat compta amb una situació excepcional, vora la franja blava del mar, lloc de trànsit des de temps remots, del Nord cap al Sud i del Sud cap al Nord, lloc de penetració cap a l'interior, a través de la vall del Francolí, i lloc d'arribada d'enllà la mar. Dels molts viatges que han tingut aquestes terres com a lloc de pas, n'hi ha un que té un caràcter altament simbòlic, com un viatge d'anada i tornada al llarg del temps. El mite diu que Hèracles, és a dir, Hèrcules, va passar per aquí tot anant a cercar els bous i vaques de Gèrion. Aquest Gèrion era un monstre de tres caps i triple cos que vivia en un lloc imprecís que alguns han situat prop de Cadis. El trajecte d'Heracles va donar lloc a la Via Heràclia, que amb el temps esdevindria Via Augusta. D'aquesta llegenda mítica, alguns autors, com Joan de Socarrats o Pere Tomich van extreure que Tarragona havia estat fundada precisament per Hèrcules, encara que aquesta hipòtesi sigui desmentida per altres, com Pedro de Medina i el bisbe Mondoñedo, tots aquests citats per Pons d'Icart, segons els quals Tarragona havia estat fundada per Túbal, nét de Noè, tal com també apunta Verdaguer en la seva *Atlàntida*:

> Del món quiscú a sa branca volà: Túbal
> [a Espanya,
> dels regnes de son pare triant lo més feliç,
> i a on jau Tarragona bastia sa cabanya,
> sos camps i ribes fent-li records del paradís.[5]

Com pot suposar-se, no estem fent història, sinó literatura. I parlàvem concretament d'un viatge d'anada i tornada. Fa uns quants anys, a darreries del segle XX, un escriptor i viatger anglès, Paul Theroux, autor de llibres de viatges per tot el Planeta, va intentar refer el viatge d'Hèrcules, o Heracles, per tota la ribera mediterrània, des d'una punta a l'altra de les anomenades, precisament, columnes d'Hèrcules, des de Gibraltar fins a Tànger, passant per tot el sud d'Europa, les illes gregues, Istanbul, Alexandria, etc. El llibre no és només la narració del viatge i la descripció del paisatge. És, bàsicament, un viatge literari, en què afloren les lectures de l'autor. A Gibraltar, per exemple, recorda que aquí és on Molly Bloom va perdre la virginitat, segons explica ella mateixa en el monòleg final de l'*Ulisses* de Joyce. El pas de Theroux per Tarragona és fugaç. Viatja en tren, en temporada baixa. Passa de llarg, sense fer comentaris, per Sagunt, Castelló (només una frase dedicada al desert de les Palmes) i Tortosa. De sobte arriba a Tarragona. Hi dedica un paràgraf, potser atret pel prestigi històric de la ciutat, però sense baixar del tren, només mirant per la finestreta. El seu diagnòstic és radical. Diu:

> Tarragona era un lugar deprimente, lo cual parecía habitual en esta parte de la costa mediterránea. Marcial escribió poemas sobre la ciudad, y Plinio alabó sus vinos: «El propio emperador pasó el invierno aquí en 26 a. de C., después de su campaña cántabra.» Ahora se reduce fundamentalmente a una planta petroquímica y a una franja de playa llena de basura. El olor agrio del ácido sulfúrico es una señal indudable de que uno ha entrado en un suburbio industrial. Sitges, más al norte, en otro tiempo un lugar de veraneo elegante, era conocida sobre todo por la franja de playa donde se reunían los homosexuales.[6]

El mite d'Heracles i el viatge de Theroux ens porten als extrems de les possibilitats de veure Tarragona: mitificada, heroica, filla dels més grans; o tremendament vulgar. També, diverses maneres de contemplar la ciutat, des de la passió del qui es preocupa pels seus orígens, a la despreocupació de qui no es pren la molèstia de baixar del tren.

Els viatgers, reals o ficticis, han vist Tarragona amb ulls molt diversos i aquí no tindrem temps de veure'ls tots. Hi ha qui ha passat de llarg, com Chauteaubriand, que, en el seu Geni del cristianisme, diu:

Havent trobat, pels voltants de Tarragona, un oficial suís que havia conegut a Le Valais, va carregar-se el meu sac al seu cavall i vam fer el camí plegats.[7]

Molt fugaços són aquells que veuen Tarragona de lluny, com una llambregada, sobretot si viatgen en vehicle que no es pot deturar fàcilment. Un dels primers textos literaris que cita Tarragona, i segurament un dels més polèmics, precisament, és l'*Ora marítima*, de Ruf Fest Aviè, datat del segle IV dC. però que es basa en textos anteriors. Descriu, el poema, la costa ibèrica des de l'Atlàntic fins al Mediterrani. Les traducccions tradicionals es trobaven amb un misteri. En

Paul Theroux

arribar a Salou, de sobte, el poeta esmenta una tal Cal·lípolis, és a dir, Ciutat Bella, que descriu apassionadament. Tot seguit apareix el nom de Tarragona i immediatament el de Barcelona. Vegem-ho:

> Després d'això, les arenes s'aclofen en una gran extensió, en les quals s'alçà, temps enrera, la ciutat de Salauris, i també hi estigué, antany, l'antiga Cal·lípolis, aquella Cal·lípolis famosa que, per l'elevada i excelsa alçada de les muralles i pels seus cims, s'enlairava cel amunt, ella que, amb l'àmbit del seu solar immens, cenyia, per ambdós costats, un estany, sempre fecund en peixos. / Després, la ciutat de Tàrraco i la seu amena dels rics habitants de Bàrcilo, car un port obre allí els seus braços segurs i la terra és xopa d'agües dolces.[8]

Què era i on era Cal·lípolis ha fet córrer molta tinta i ara jo no em deturaré a comentar-ho. Aquesta traducció, és evident, comportava molts problemes: existència d'una ciutat entre Salou i Tarragona; la rara referència a les Barcelones; etc. Una lectura més recent deguda a Joaquim Icart i Leonila, ens ho aclareix:

> Després d'això s'estén una llarga renglera de platges, en les quals en altres temps hi hagué la fortalesa de Salauris, i on també hi haguaé antigament la primitiva Cal·lípolis, aquella famosa Cal·lípolis que per l'altura de les seves fortificacions i l'elevació de les seves talaies s'enfilava pels aires; que per l'amplària dels seus entorns estava a trenc d'ona per un costat i altre d'un mar sempre abundós de peixos; d'aquí fou Tàrraco, ciutadella i residència amena de rics naviliers, car un port hi obre els seus braços i la terra està sempre amarada d'aigües dolces.[9]

Deixem de banda disquisicions lingüístiques i històriques i quedem-nos amb les paraules. D'una banda, fortificacions, talaies, és a dir, torres. De l'altra, port. A dalt les torres; a baix, el port. Dues constants que tindrem ocasió d'anar comentant.

Però aturem-nos un moment. De viatgers reals i ficticis que han dit alguna cosa de Tarragona n'ompliríem algunes pàgines i no és qüestió de cansar la concurrència amb massa noms. Deixarem de banda a Braulio Foz, el creador de Pedro Saputo; o el Josep Pla de *Navegació d'estiu*. I deixarem de banda també una gran quantitat de viatgers com ara A. Jouvin, B. Joly, J. F. Peyron, A. Laborde, etc.

He volgut singularitzar dues obres la relació de les quals amb Tarragona em sembla que és poc coneguda i força interessant.

D'UNA BANDA TENIM UN DRAMA CASTELLÀ del segle XVII, una obra que, a part la seva qualitat intrínseca, representa el certificat de naixement del mite de Don Joan. Es tracta, és clar, d'*El burlador de Sevilla y convidado de piedra,* de Tirso de Molina. El mite no cal que l'expliqui. Però sí que convé recordar l'estructura de l'obra. Don Juan és de Sevilla, però en el seu vagareig pel món ha fet cap a Nàpols. Aquí és on comença l'obra. Allà aconsegueix, mitjançant engany, seduir Isabela. Fugint, amb el seu criat Catalinón, cap a la seva pàtria, on tindrà lloc el cos central de l'acció, la seva nau naufraga i arriba a una platja. És Tarragona. Els socorre Tisbea, una pescadora que, pel nom, sembla més aviat una gentil donzella sorgida d'un poema pastoril. Sobre el nom de la noia, cal recordar la història de Píram i Tisbe, contat a les *Metamorfosis* d'Ovidi i que Shakespeare va utilitzar a *Somni d'una nit d'estiu*. De resultes de la relació entre els dos amants, ella queda embarassada i se suïcida, exemple que després segueix ell. A la platja tarragonina, Tisbea representa la ingenuïtat de Tisbe i es deixa seduir. El seductor, però, no és cap Píram, sinó Don Joan, que segueix camí cap a Sevilla, abandonant-la, malgrat haverli promès matrimoni. Però no s'acaba aquí la presència tarragonina al *Convidado*. Ja al tercer acte, Isabela segueix les passes de Don Joan i abandona Nàpols per anar a Sevilla, ja que el rei ha decidit casar-la amb Tenorio. La duquesa Isabela no naufraga, però també passa per la mateixa platja de Tarragona, on coneix, també Tisbea, qui li explica les mentides del seductor i decideixen anar juntes cap a Sevilla per tal de denunciar-lo al Rei.

Com correspon al gènere dramàtic, si descomptem potser el teatre històric i el teatre costumista, per motius diferents però, el fet que dues escenes del *Burlador* passin a Tarragona no implica res d'especial. Si de cas, que aquell nom sonava en els ambients literaris barrocs. La platja de Tarragona esdevé un espai ideal, amb sorra i roques, on encallen els vaixells, però també amb una torre, no sabem si real o metafòrica, on protegir-los; i amb cabanes de sostre de palla on viuen els pescadors. Aquests pescadors són pobres però són feliços. No hi ha cap moment de l'acció en què facin cap comentari del seu ofici. Ans al contrari, es passen l'estona cantant i ballant. Els seus noms, Coridón, Anfriso, Belisa, Lucindo i Antandra, a més de Tisbea, ens fan pensar en l'escenari d'una ègloga pescadora. Recordem alquell quartet de Garcilaso:

> Ilustre honor del nombre de Cardona,
> décima moradora de Parnaso,
> a Tansilo, a Minturno, al culto Taso
> sujeto noble de inmortal corona.

En tot cas, i perquè quedi constància del paper que en l'obra juga Tarragona com a ciutat de pas, com un punt de descans en l'arc mediterrani de l'època, vegem què diu un petit diàleg del *Burlador*. Som al tercer acte i Isabela ha arribat a la platja tarragonina, junt amb el seu criat Fabio. Diu aquest:

FABIO: El mar está alterado,
y en grave temporal, riesgo se corre;
el abrigo han tomado
las galeras, duquesa, de la torre
que esta playa corona.

ISABELA: ¿Adonde estamos, Fabio?

FABIO: En Tarragona.

Y de aquí a poco espacio
daremos en Valencia, ciudad bella,
del mismo sol palacio,
divirtiráse algunos días en ella;
y después a Sevilla
irás a ver la octava maravilla.[10]

No m'he entretingut a revisar les múltiples versions que del Don Joan s'han fet després de la inugural de Tirso per comprovar si hi apareix la platja de Tarragona. El més probable és que no. L'obra de Tirso és de 1630. Vint anys després apareix la versió italiana d'Andrea Cicognini (1606–1660), on es manté el naufragi, però no el lloc, mentre que la pescadora Tisbea es transforma en Rosalba. El *Don Joan* de Molière és de 1665. El protagonista amb el seu criat també naufraga, però el salven dos camperols i sedueix dues pagesetes, Mathurine i Carlote. No apareix tal platja, però, en altres versions teatrals posteriors, entre elles la de Zorrilla ni el llibret de da Ponte per a l'òpera de Mozart. Un naufragi sí que apareix en el poema de Byron, però aquí a una illa grega.

HE DIT QUE VOLIA SINGULARITZAR DUES OBRES poc conegudes en què Tarragona hi és present com a ciutat de pas. Ara em referiré a una novel·leta de madame de La Fayette (1634–1693) anomenada *Zaïde*. L'autora va ser una d'aquelles precioses ridícules satiritzades per Molière que, tot i procedir de la noblesa i tenir facilitat de relació, no va sovintejar la Cort. Entre la seva obra literària destaquen tres novel·letes, la més coneguda de les quals és *La princesa de Clèves*. En aquestes novel·les, el que compta no són els fets externs que s'esdevenen als personatges (les aventures), sinó els sentiments, l'evolució de les passions, la qual cosa fa que el relat sovint es resolgui en forma de llargs diàlegs.

Zaïde, subtitulada *Histoire espagnole*, està ambientada al s. IX. Un noble castellà, Consalve, després d'un desengany fuig cap a llevant, amb la intenció d'arribar a la costa i embarcar-se. Les seves passes el condueixen a la desembocadura de l'Ebre, d'on pretén arribar, amb una barca, a Tarragona. Allà coneix un company, de nom Alphonse Ximénès, de Navarra, amb qui podrà compartir les seves penes fins al punt que abandona la idea d'anar-se'n. Per tal de sobreviure, fa arribar les seves joies a un «marxant de Tarragona» i això li permetrà d'adquirir les coses més necessàries. Un bon dia, troben una noia a la platja probablement abandonada per les ones després d'un naufragi. La noia, «magníficament vestida» resulta ser d'una bellesa extraordinària, de manera de Consalve en queda enamorat. La curen, l'acullen a casa seva, però quan ella articula les primeres paraules, Consalve s'adona que pertanyen a «una llengua que li era desconeguda». Li parla en àrab, en espanyol i en italià, però ella no contesta. Llavors Alphonse es presenta amb una altra noia que han trobat uns pesacdors. Ambdues dones es coneixen, parlen entre elles i aleshores els dos cavallers entenen els seus noms. Es diuen Zaïde i Félime. A partir d'aquí, el relat progressa tot explicant l'evolució dels sentiments d'aquests quatre personatges. L'autora es val del procediment del relat dins el relat i fa que Consalve expliqui la seva història. Tancat aquest relat, segueix la narració de l'estat de Consalve per Zaïde, marcat pel fet que no poden comunicar-se en no parlar la mateixa llengua i per la gelosia en sospitar que ella estima algú en qui pensa contínuament. Per fi, el realt arriba a un punt culminant per al nostre interès. Tement que Zaïde se'n vagi tan bon punt marxin de Tarragona els grans vaixells que van a Àfrica, i no resignat a deixar-la anar sense poder-se fer entendre, Consalve va a Tarragona «per trobar algú que entengui la llengua grega», convençut, per una carta que ha vist escriure a Zaïde, que aquesta és la seva. Madame de La Fayette descriu Tarragona com una gran ciutat plena d'intercanvi entre gent de races i llengües diferents. Per fi, troba una persona que prové d'una de les illes gregues i, recompensant-lo generosament, se l'enduu cap allà on viu amb la intenció de fer-lo servir d'intèrpret. Malauradament, l'ocell (totes dues noies) ha volat. Consalve cau en un desassossec del qual Alphonse l'intenta treure tot explicant-li la seva història. Però és inútil: el malestar que sent per la marxa de Zaïde és superior al que va fer-li abandonar el seu país. Consalve decideix anar a fer la guerra, s'acomiada del seu amic i se'n va cap a Tortosa. Allà sent una veu, darrere d'una paret, que li sembla la de Zaïde. Aquesta veu, però, parla espanyol, tot i que com que ens trobem «en una extremitat d'Espanya», diu l'autora, «no es parla com a Castella». L'endemà, quan Consalve se'n va de Tortosa veu una barca al riu i en aquesta barca hi va Zaïde, entre altra gent. Algú li explica que són àrabs que volen agafar un vaixell per retornar al seu país. Consalve segueix la barca. Però en aquest punt troba el cavaller Oliban, del regne de Lleó, i el fa tornar al seu país.

El relat de Zaïde desatén força la descripció física dels llocs. Ja hem dit que a l'autora li interessen els sentiments. Això justifica o permet que caigui en tot un seguit d'anacronismes. Recordem que som al s. IX. En aquell moment, els territoris on té lloc l'encontre de Consalve amb els altres personatges estava sota dominació àrab. I Tarragona devia ser més aviat un indret poc poblat, si no una terra de ningú. Tanmateix, Madame de La Fayette la converteix en una gran ciutat, de

Madame de La Fayette

port trafegós, on acuden a comerciar gent de totes bandes de la Mediterrània. És evident que La Fayette va ubicar el seu relat no pas a partir de la veritat històrica sinó utilitzant noms que en aquell moment li sonaven i podien donar-li un cert aire d'exotisme. Recordem que el 1630 Tirso de Molina hi havia fet parar el seu *Don Joan*. El 1670 Madame de la Fayette hi feia passar la seva petita història d'amor. Doncs bé, encara un altre autor francès, una mica abans, el 1625, hi ubicava una noevel·la.

Tot i que ara abandonem per un moment el tema de la ciutat de pas, deixeu-me parlar breument d'aquesta novel·la i del seu autor.

Jean Pierre Camus (1584–1652) no és un autor de l'anomenada dels altres autors. Tanmateix, a la seva època va gaudir d'una notable fama. Abat de Belley (1608–1628) i en certa manera protegit per Francesc de Sales, la seva faceta més coneguda és la d'escriptor en la qual va sovintejar la poesia, l'assaig i sobretot la novel·la. Les seves novel·les ell les anomena «antinovel·les» per tal de diferenciar-les de la moda, en què es potenciava la irrealitat i la fantasia, alhora que busca una finalitat moral. Aquestes novel·les passen de la seixantena i sempre es refereixen a històries reals o basades en fets reals que adopten l'aspecte de paràboles, com ell les anomena. Vegem-ne alguns exemples: *Elisa o La innocent culpable: esdeveniment tràgic dels nostres dies; Mariana o La innocent víctima: esdeveniment tràgic suceït a París al fauboug de Saint Germain; Damaris o La implacable marastra: història alemanya; La pietosa Júlia: història parisenca;* etc. Una d'aquestes novel·les es diu: *Palombe ou La femme honorable: histoire catalane* i passa a Tarragona.

Novament, com hem vist en *Zaïde* o en el *Burlador*, la ubicació a Tarragona té poca importància. La ciutat com a tal, com a element físic, apareix poc en el relat. Els seus personatges no ens són presentats passejant pels seus carrers, bevent a les seves tavernes, treballant als seus negocis o vivint a les seves cases. Els personatges pensen, parlen i actuen en un lloc que no és gairebé mai descrit. Ara bé: és Tarragona. L'autor la presenta com una ciutat que havia estat una gran capital i que ara ha perdut l'esplendor a causa, pensa l'autor, de l'ombra que li fa Barcelona, en un moment, tanmateix, en què les passes de la noblesa ja menen cap a Madrid. El protagonista de la història és, precisament, un tarragoní, a qui l'autor no vol anomenar, però que designa amb el nom de Fulgent, que s'ha educat a la Cort, a Madrid, fins que decideix tornar a casa. A Tarragona és l'admiració de tothom i ell i son germà (de nom fictici Siridon) són com dos astres enmig de la província tarragonesa. Anaven als torneigs, a les curses d'anell, als combats (diu) de toros, als exercicis de cavall, a la dansa… Però tot això a ell, que venia de la Cort, no el satisfeia. Diu el text: «Tenia Tarragona per un desert que no és omplert més que de rostres que li semblen espantosos i salvatges». Una de les coses que nota més a faltar són dones, tot i que, diu l'autor, «Tarragona no té pas la reputació de ser-ne infèrtil». Fulgent fa el propòsit d'anar-se'n cap a Barcelona o València però en aquest punt s'enamora. L'escollida és, també, la xica a qui estima el seu germà i es diu *Palombe* perquè «aquest mot en espanyol vol dir coloma», diu l'autor.

Ciutat monumental

Però deixem aquest Fulgent enamorant-se a la Tarragona barroca i retornem al nostre viatge. Ara ens tocava la segona ruta, aquella que veu o ha vist en Tarragona una ciutat monumental. Ho deia Casanova i ho han anat dient gairebé tots els viatgers, els uns més que els altres. Precisament per això, la majoria d'aquests viatgers s'han convertit en font imprescindible per a historiadors i arqueòlegs. Un d'aquests viatgers, l'anglès Joseph Townsend, en el seu viatge a Espanya realitzat el 1786-1787, diu: «Tarragona és, de totes les ciutats d'Espanya, la que més podria satisfer un antiquari». Un altre, Enrique Cock, notari i acompanyant de Felip II en el seu viatge de 1585 a Saragossa, Barcelona i València, declara que s'atansa fins a Tarragona «para ver las antigüedades de la ciudad» i s'hi està tres dies; malgrat que un tercer viatger, Aubruy de la Motraye (1674–1743), ho troba tot malament: «Vam arribar el 26./ No hi vaig romandre més que fins al 28, però va bastar-me per veure el que hi ha de més notable, que és poca cosa. Té una universitat poc freqüentada, amb collegis mal construïts i descurats. Les seves esglésies són poc agradables, però molt riques en utensilis sagrats i altres ornaments estrangers; en una paraula, no és recomanable més que per la seva antiguitat, perquè ha estat fundada pels Escipions i ha donat nom a l'Espanya Tarraconense». No ens entretindrem més en tots aquests viatges que tenen un interès més històric que literari, ni tan sols en els més literaris, com el de Verdaguer a *L'Atlàntida* o el de Pla a *Navegació d'estiu*. També deixarem de banda tot un seguit de visions poètiques que es refereixen a la Tarragona monumental, des del breu vers que Victor Hugo introdueix a *Les orientales*, fins als poemes tarragonins de Carner, Fages de Climent, o el discurs *Catalunya romanitzada*, de Guimerà. I seleccionarem quatre textos que ens aporten una visió, cadascun, particular, però intensa, de la monumentalitat de Tarragona.

De les quatre visions que representen aquests llibres, només una, la primera, in-

tenta reconstruir el passat. Les altres tres s'escriuen des del present de l'autor i els monuments hi són vistos des d'aquesta perspectiva.

Ildaribal (1914), com hem dit, és la novel·la històrica de Tàrraco.[11] Constitueix, per tant, la *visió reconstruïda* d'aquesta ciutat. Maseras hi explica la vida (un fragment, en realitat) d'un jove, el que dóna títol a la novel·la, caracteritzat per la seva educació romana i pel seu substrat indígena, és a dir, iber. La novel·la va tenir un cert èxit, de manera que, a més de les quatre edicions catalanes amb què compta, va ser traduïda de seguida al castellà, al francès i a l'italià. La intenció de l'autor, en relació a la ciutat, és fer veure al lector d'avui com era o com devia ser en aquella època. Aquella Tàrraco li serveix per exposar un ideal de ciutat defensat pel naixent noucentisme. Aquesta ciutat està ben documentada, tal com ens ha explicat Montserrat Corretger en la darrera de les edicions, on detalla les fonts històriques en què va basar-se Maseras. Però l'autor no es limita a la descripció freda dels indrets, sinó que els vivifica, cosa que aconsegueix amb diversos procediments: la involucració dels espais històrics en l'acció, l'ús de tècniques diverses, entre elles una descripció que s'acosta al que seria el tràvelling conematogràfic, etc. Els espais són descrits amb detall i la imaginació arriba allà on no arriba la documentació històrica. En veurem alguns exemples.

Aquí en tenim un que s'entreté més aviat en la descripció física:

> L'arxacròpolis dreça a la part més alta de la ciutat les seves muralles inexpugnables. És el coronament de l'urbs patrícia, que, ajaçada en un escarpament de rocs, dorm tranquil·la de cara a la mar. El sol daura els seus murs sense edat, que fabulosos tiotans titans arrengleraren, i juga en el frontó del gran temple, mansió de Júpiter, que sobre nou capitells corintis presenta als ulls de la ciutat entera la imatge del més gran dels déus. Al costat, el temple d'August, més ample encara que el de Júpiter, sembla ajaçar-se, per no ésser vist, entre les muralles del capitoli; i darrera els dos santuaris colossals, que són el pistil d'aqueixa immensa flor de pedra, un seguit de torres uniformes guaiten devers la muntanya. A la banda de septentrió, una, més alta que les altres, domina l'agre, domina la mar, i sembla una sentinella vigilant: és la torre dels arúspexs i dels flaminis.[12]

I un altre que ens aporta l'ambient:

> Caminant, caminant, es troben els barris populosos. Allí, sobre el portal de les tavernes i de les fleques, rètols multicolors en iber i en llatí; a les tendes dels boters, dels manyans i dels basters, el soroll dels martells, de la farga i de les maces; allí les fàbriques de porpra, els forns de guix, de terra i de ceràmica; allí les premses de sidra, d'oli de cervesa; allí les velles filant, a les portes, i les joves teixint en els compluvis. I els homes descalços, mig nus, peluts i cremats del sol, omplint les sitges de gra, les golfes de palla i els cellers de bots; i pertot arreu l'atmosfera flairava a garrofes seques, a most, a cuir i a quitrà.[13]

Vicent Andrés Estellés és un dels grans poetes catalans del segle xx. En aquest moment, jo crec que molts tarragonins ja saben que entre la seva àmplia producció hi ha moltes referències a Tarragona, que fa dos anys van servir per organitzar una ruta literària per la ciutat dedicada a l'autor de Burjassot. Tota aquesta obra no és homogènia sinó que la podem dividir en dos grans blocs. D'una banda, el llibre *Ciutat a cau d'orella* (1953), que és el seu primer llibre publicat. La ciutat a què fa referència el llibre és Tarragona i el motiu, el seu viatge de noces. Joan Fuster ha deixat dit que aquest llibre marca un canvi en la poesia valenciana contemporània. Aquell llibre, diu «ja era una ben altra cosa».

Tot i que aquest primer llibre encara no prefigura el verb desbordant de l'Estellés, mereixeria un comentari detingut que aquí no estem en condicions de fer. El llibre està dividit en tres parts: Ciutat que s'endevina, Ciutat que es veu, Ciutat que se sap, com volent classificar les diferents formes de percepció per les quals s'arriba al coneixement i a l'expressió. A la primera part, la ciutat no es fa evident, sinó que l'entrelluquem entremig dels sentits desperts del poeta, el qual, tanmateix, ja ens la defienix: «Oh tu, ciutat del quasi, mai del ja!», ciutat emparentada a un Paradís perdut. La segona part, ja visualitza la ciutat: el primer poema és dedicat a Sta. Maria del Miracle; un altre es pressuposa escrit «Davant la seu»; un altre a Poblet. Per fi, a la tercera part es comencen a obrir portes expressives, anunci del poeta que serà Vicent Andrés Estellés.

Fora d'aquest llibre, però, l'Estellés va dedicar altres poemes a la nostra ciutat. Són, en general, apunts de viatge, notes en què explicant tot el que veu, i el que sent o el que li suggereix quan ho veu: és la *visió sensual.* A *L'inventari clement,* que va ser premi Ausiàs March el 1966, per exemple, apunta, des de Tarragona:

> Us diria primer l'espectacle del claustre,
> solemne, al cap al tard, quan avancen els vius
> batallons de les ombres tan cautelosament
> i acaben instaurant un règim de tenebra,
> obert, no obstant, a una política llunar.
> La nit, plena de llacs, tota nua, ben púdica.[14]

A *La clau que obri tots els panys,* llibre amb què va guanyar el premi València de literatura-poesia 1958, recorda el viatge anterior:

> Els domassos antics
> pel passadís en l'ombra, enllà el finestral gòtic.
> A la plaça, dessota els porxos, hi ha la font,
> la font antiga i bruta, i després els comerços,
> els comerços antics i bruts, un carreró,
> unes pedres hebrees amb breus inscrpcions,

una finestra plena de foscor. Aleshores
buscàvem un camí remorós de xiprers;
el trobàrem molt tard i no el vàrem recórrer;
tornàrem a l'hotel. Fou la primera nit.
(Transcriuria l'Epístola tarragonina. O bé
l'Egloga a Catalunya i molts pocs versos més.)
Per primera vegada vam jaure junts i nus.
Recorde els llençols, blancs. Vàrem ser molt
[feliços.
Al dematí tornàrem al camí de xiprers;
havíem vist la seu. I veiérem la mar.
La mar hi era allí i no l'havíem vist
i ens riguérem els dos. I callàrem de sobte.
Ens recordàrem, nus, a l'habitació
tota obscura, tan nus entre els llençols
[tan blancs.
L'altre hotel fou distint; tot fou distint també.
He tornat altra volta. Oh vella, oh trista Europa![15]

L'altra ciutat és la segona novel·la de M. A. Capmany, escrita el 1952 i publicada el 1955. Ens presenta un doble viatge. Una excursió escolar arriba a Tarragona, amb la senyoreta Rosa. I aquesta Rosa recorda la visita que 30 anys enrere va fer amb sa mare. Així, contínuament, la visió de la ciutat present la porta a l'altra ciutat, la de trenta anys enrere, la qual cosa ens permet qualificar-la com a *visió reflexiva*. La novel·la es divideix en capítols centrats, generalment, per algun element d'aquesta ciutat: el mar, la catedral, el Pont del Diable, Constantí, el Serrallo, etc. Aquests espais se'ns apareixen amb naturalitat, sense recarregament, a partir del simple diàleg dels personatges. Vegem per exemple, com la mestra explica l'encontre amb la muralla a una nena:

— Aquests carrers, immensos, pertanyen a la muralla ibera; sobre d'ella construïren els romans.

— Quants anys diu que fa?

— Més de dos mil anys.

— Dos mil anys! –digué la noia, i s'acostà amb unció a la pedra i l'observà cxom si volgués descobrir algun secret, i amb els dits flonjos, bruns, d'ungles poc polides, acaricià la superfície venerable. Una sargantana va esquitllar-se per un forat i ella retirà la mà, espantada.

«Dos mil anys –pensà Rosa–. Vint anys!»

— Senyoreta! El mar! Que bonic és el mar![16]

Ja que la nena ha descobert el mar, llegim ara la primera impressió del mar en la Rosa vint anys abans.

En sortir de l'estació –la tia l'havia agafada per la cintura, cosa que li resultava molt incòmoda– el vent que venia de terra endins aixecà un remolí de pols, que girà en direcció al mar i recollí més pols negra del tren i la retornà, en espiral, altre cop, terra endins, i tots s'agafaren les faldilles, els barrets, i ella es posà la mà al cap perquè la papallona de seda verda semblava que volgués emprendre el vol.

Ascendiren cap al mirador, i a mesura que la pujada es feia més feixuga, i la tia esbufegava, i la deixava de la cintura –per fi!–, i l'oncle i la mare i la tia es quedaven enrera, anà apareixent als seus ulls el mar, tan blau, tan dolorosament blau i quiet –el vent bufava de terra i aturava l'escuma a penes arrissada arran de la platja– que els ulls se li ompliren de llàgrimes i aprofità un nou remolí de pols per a treure's el mocador brodat i eixugar-se les parpelles amb calma.

Tots eren ja al seu costat i parlaven. Però ella no sabia el que deien perquè davant seu hi havia el mar. Pertot arreu el mar. I tot d'un plegat li semblà que era en una illa, i el mar poderós encerclant-la, tan quiet, tan aparentment immòbil, però forçut. I ella adorava la força.

La mare li digué alguna cosa en veu molt alta, per dominar la remor del vent i la seva intenció abocada a la superfície blava. S'adonà que tots se li adreçaven, però no pogué apartar els ulls del mar i el seguí mirant de reüll, encara.

Llavors descobrí una palmera rabassuda, allà baix, prop de la sorra, i assenyalà amb el dit, per explicar-los la seva sorpresa i perquè no s'adonessin del seu desconcert.[17]

Per últim, *Tarraco*, de David Matas. L'autor és francès, encara que d'ascendència aragonesa, i es dedica a la literatura i al periodisme *(Le Monde)*. Jo crec que l'origen d'aquesta novel·la té a veure amb un detall de la vida de l'autor. S'ha acostumat a passar les vacances entre nosaltres i s'ha enamorat dels nostres monuments. *Tarraco* (2001) és la seva cinquena novel·la. De fet, encapçala la novel·la amb una citació de Manuel de Montoliu, en francès, que diu: «Viure a Tarragona, per a una persona cultivada, és viure en l'al·lucinació». Per això m'he permès de batejar aquesta visió amb el nom de *visió al·lucinada*. La novel·la comença, com en *L'altra ciutat*, en un viatge de retorn. Tarragona esdevé el paisatge per on discorre la història d'un escriptor, Romuald, que ha vingut per escriure un assaig sobre un pintor. Llavors, tot es barreja: la voluntat dels déus, la petja de Roma, la visió de la mar, els carrers de la Part Alta i el retrobament d'Amanda.

Fem-ne un tast, amb una traducció provisional. Romuald arriba a Tarragona:

La vall no és gaire lluny, i l'aqüeducte, si els seus records són bons, no trigarà a desplegar els seus arcs. Romuald està assegut a la part de davant del cotxe per tal de no perdre's l'aparició, que serà breu. A ambdós costats de la calçada, tot just entrats en escena fa un moment, ametllers i avellaners s'afanyen, alternant-se amb vinyes porpres a l'horitzó de les quals, de manera intermitent, es perfilen els xiprers. Cap a la dreta, dissonants, han sorgit unes tubuladures de metall, fumejants columnes d'acer que haurien deixat estupefactes els Escipions i de les quals de seguida aparta la vista.[18]

Una mica després continua:

Enganxat al vidre, Romuald està a l'aguait des de fa una hora. Un segon d'inatenció i es perdria l'aqüeducte. La seva sorpresa va ser gran, el primer cop, a la vista dels arcs, de la seva majestuosa processó a la vall. Pierre i Sophie també van exclamar-se, també Clara va semblar meravellar-se. Deu haver canviat, Tarragona? Encara hi havia platges verges, aquell any, la torre d'August no havia estat restaurada, com si es cregués que la caiguda de l'Imperi fos cosa d'ahir.[19]

Però l'autor confessa que si Romulad s'havia enamorat de Tarragona, hi havia dos còmplices. Diu així:

> El vi del qual tal volta abusés, no en tenia més que una feble part, en aquest deliri, contràriament al que creia Clara. L'altre gran culpable, era la mar. La seva remor pujava sense parar cap a les ruïnes, que s'endevinaven iniciades en els seus secrets, i que li responien, en el seu llenguatge inintel·ligible als mortals.[20]

Ciutat agradable

Hem arribat al vi i a la mar i això ens permet iniciar la tercera ruta d'aquest viatge. Aquella que, seguint la frase de Casanova, havíem qualificat de ciutat agradable. És una visió que potser estranyarà, avui, quan sovintegen aquestes mirades que donen prioritat a les fumeroles de les químiques o al pas de la via del tren per la primera línia del mar. Tanmateix, Tarragona ha tingut i té una literatura que ens la mostra agradable, plaent, atractiva. Deixarem de banda per qüestions de temps tot un seguit de poemes, com els epigrames de Marcial, que en ressalta els vins; descripcions, com les de Jouvin, que en remarca la riquesa agrícola i pesquera; o afirmacions com la de S. de Silhouette que diu: «El segon dia vaig arribar a Tarragona [des de Barcelona]; el país que es travessa és molt barrejat: és bonic en sortir de Barcelona; lleig al llarg de Llobregat, mediocre i dolent al llarg de la mar; molt bonic per la part de Tarragona.»

Deixarem, doncs, de banda tot això i em centraré en un parell d'obres, de dos autors tan diferents com Florus, un autor africà d'identitat boirosa que va viure al segle primer; i Peter Cheyney, un dels noms importants de la narrativa policíaca del segle XX.

FLORUS ÉS UN AUTOR MOLT CITAT, PERQUÈ és aquell que va dir, referint-se a Tarragona, que «tot l'any és com una primavera». Però qui era Florus? D'on procedeix aquesta frase? Hi ha diferents autors que responen al nom de Florus. Aquest sembla que va ser un poeta africà que va participar en els Jocs Capitolins, que van tenir lloc l'any 96. Florus no hi va aconseguir cap premi i, llavors, desenganyat de Roma, va iniciar un viatge per la Mediterrània i, seduït pel clima, entre altres coses, va quedar-se a Tarragona, on va obrir una escola de minyons. Feia cinc anys que la dirigia quan va escriure un diàleg amb un personatge procedent de la Bètica, en què explica les virtuts de Tàrraco.

Després d'explicar les diverses etapes del seu viatge (Sicília, Creta, les Cíclades, Egipte, els Alps…), arriba a Tarragona i en fa la següent descripció:

> Sigui'm, doncs, permès finalment, fatigat com estic, de reposar ací un quant temps. Si fos un escita, ja hauria desenganxat el meu carruatge; si fos un pilot errant, la meva proa ja estaria suspesa com un ex-vot dedicat a la deessa de la mar. ¿Fins quan hem d'anar a l'aventura? ¿És que hem d'ésser sempre uns forasters? Si els fats em neguen Roma com a pàtria, que pugui, almenys, romandre ací. ¿Què et diré, sinó que l'habitud és una força poderosa? Mira! Amb el tracte continu, la ciutat ja se m'ha fet agradable, perquè, si em creus, a mi que he vist tantes coses, és la més plaent de totes les que hom tria per al descans. Hi veus, oh foraster i amic, una gent honrada, sòbria, tranquil·la, que, si bé no s'apressa a ésser hospitalària, ho és amb reflexió. Un clima peculiarment temperat suavitza el canvi de les estacions, i tot l'any és com una primavera. La terra, fèrtil als plans i sobretot als pujols –car mira d'assemblar-se a les vinyes d'Itàlia i li compara els seus bancals–, no s'avergonyeix d'una llarga tardor. I per si encara això no és prou, la mateixa ciutat fou fundada sota els més nobles auspicis, car a més dels estendards de Cèsar, que ostenta, triomfs als quals deu el seu nom, la seva noblesa té també un origen estranger. Perquè, si pares esment en els seus temples antics, és ací on es ret honor a aquell raptor ornat de corns que, emportant-se'n la noia de Tir, i després d'haver-hi joguinejat per totes les mars, va jaquir-la ací, on es queda, i després, oblidat de la noia que portava, sobtosament s'enamora del nostre ribatge.[21]

Passem ara a Peter CHEYNEY (1896–1951). Especialitzat en el gènere negre, és autor de més de 50 novel·les, amb les quals s'han filmat 15 pel·lícules (de directors tan importants, entre altres, com H. Hathaway o J. L. Godard) i creador de personatges famosos com Slim Callaghan o Lemmy Caution, immortalitzat aquest darrer al cinema francès per Eddie Constantine durant els anys 50, immortalitzat, aquest, alhora, per Godard a *Alphaville*. A part les nombroses novel·les, Cheyney té alguns reculls de contes, i entre aquests contes un que es titula *El rei de Tarragona*.

La història és bastant insulsa. El que resulta curiós és el paper que hi juga Tarragona. Un xicot tuberculós de Londres és aconsellat pel seu metge de traslladar-se a Tarragona, una ciutat que és descrita gairebé

M. A. Capmany

com el paradís. El noi ho fa i es cura, la seva bona sort el fa entrar en els negocis d'importació de vins, però la seva relació amb dues dones casades fa que acabi mort i enterrat. Aquesta ciutat, que és referida a 1912, correspon a la realitat en alguns aspectes: el caràcter portuari, el paper de la indústria i el comerç del vi… però ens és pintada amb uns divertidíssims tints espanyols:

> […] y le digo que es un lugar maravilloso. Colinas que descienden hasta el mar, lagartos trepando por antiguas murallas, carretas con barriles de Oporto para ser embarcados, mujeres preciosas tocadas con mantillas y recorriendo la ciudad en calesas durante el crepúsculo, y guitarras que suenan por la noche bajo las altas ventanas enrejadas.[22]

* * *

Aquí s'acaba provisionalment el viatge. Hi hem vist algunes de les pàgines més interessants i també curioses que els forasters han escrit sobre la nostra ciutat. Coneixíem bastant aquell punt de vista de l'escriptor que resta sorprès, parat, atret pels monuments antics. En canvi, crec que hem descobert una altra Tarragona inventada pels escriptors. Escriptors per als quals Tarragona és un punt en el mapa, un punt amb determinades ressonàncies (probablement romanes), però un punt que ells han d'omplir de contingut. De vegades, hem vist, recorren al tòpic espanyol. Això ocorre també en una novel·la que avui no hem comentat, *Les Marana*, de Balzac, que pertany a un dels àmbits temàtics tarragonins més recurrents. El setge francès de 1811 ha donat, a més de molta literatura bèl·lica i memorialística, tres novel·les, un relat i un poema èpic. A més de la balzaquiana, les altres novel·les són *Lo caragirat*, de Martí i Folguera, i *Tarragona 1811*, de Francesc Gras i Elias. El relat és *El ángel de la guarda*, d'Antonio M. de Alarcón. I el poema, *La presa*, de G. G. Ceroni Veronese. La repassada no ens ha permès tampoc entrar en altres obres importants, d'autors com Pío Baroja, Zorrilla, Pelai i Briz, Narcís Oller, Pérez Galdós, Puig i Ferreter i molts altres.

Però deixem-ho aquí. Vull advertir abans d'acabar que el que acabo d'exposar no és resultat d'una feina sistemàtica, sinó d'un anar anotant allò que trobes al llarg de moltes lectures. Naturalment, en aquesta activitat no estic sol i en aquest sentit agraeixo les notícies que m'han donat altres lectors, com ara Fermí Roig, Magí Sunyer, Jaume Massó o Gertri Adserà.

Joan Cavallé

Notes

1. Antoni Guasch. «La mirada tarragonina de Josep Pla», dins de *Diari de Tarragona*, núm. 3.514 (1997, 5 de març), pàg. 11; núm. 3.515 (1997, 6 de març), pàg. 14; núm. 3.516 (1997, 7 de març), pàg. 9, i núm. 3.517 (1997, 8 de març), pàg. 8.
2. J. Casanova de Seingalt. *Mémoires de... écrites par lui même ; suivis de fragments des Mémoires du prince de Ligne*, éd. Garnier Freres, París [1880] tom VII, pàg. 527. (La francesa és l'edició original, la traducció és pròpia.)
3. *De Madrid a Barcelona. Un testimoni excepcional de l'Espanya de Carles III*, Llibres de l'Avui, 12, Barcelona, 1989.
4. J. García Mercadal. *Viajes de extranjeros por España y Portugal*, vol. V, Junta de Castilla y León, 1999, pàg. 153.
5. Jacint Verdaguer. *Obres completes*, Biblioteca Selecta, Barcelona, 1943, pàgs. 31 i 33.
6. Paul Theroux. *Las columnas de Hércules*, Ediciones B, 2001, pàg. 84 [1a edició en anglès, 1995].
7. François-René de Chateaubriand. *Génie du christianisme*, editorial Garnier, París, 1861. És traducció pròpia.
8. Ruf Fest Avié. *Periple [Ora marítima]*, traducció de Pere Villalba i Varneda, Fundació Bernat Metge, Barcelona, 1986, pàgs. 98-99.
9. Joaquim Icart Leonila. *Cal·lípolis fou Tàrraco*, Tarragona, 1992, pàgs. 17-18.
10. Tirso de Molina. *El burlador de Sevilla*, edició de alfredo Rodríguez López-Vázquez, Cátedra, Madrid, 2004, pàg. 315-316.
11. Podeu llegir un interessant comentari sobre la relació entre el relat d'aquesta novel·la i l'arqueologia a Jaume Massó. «Arqueologia i novel·la. A propòsit de la nova edició d'Ildaribal», dins *Revista del Centre de Lectura*, sisena època, núm.12, Reus, desembre de 1994, pàg. 17.
12. Alfons Maseras. *Ildaribal*, a cura de Montserrat Corretger, ed. Columna, Barcelona, 1994, pàg. 63.
13. Alfons Maseras. *Ildaribal*, a cura de Montserrat Corretger, ed. Columna, Barcelona, 1994, pàg. 77.
14. Vicent Andrés Estellés. *Les homilíes d'Organyà. Obra completa-6*, Eliseu Climent, editor, València, 1981, pàg. 188 (primera edició a *L'inventari clement*, Ajuntament de Gandia, Gandia, 1971).
15. Vicent Andrés Estellés. *Les homilíes d'Organyà. Obra completa-6*, Eliseu Climent, editor, València, 1981, pàg. 256-257 (primera edició a *La clau que obri tots els panys*, Diputació de València, València, 1970).
16. Maria Aurèlia Capmany. *L'altra ciutat* dins *Obra completa. I.* Novel·la, Ed. Columna, Barcelona, 1993, pàg. 144.
17. Maria Aurèlia Capmany. *L'altra ciutat* dins *Obra completa. I.* Novel·la, Ed. Columna, Barcelona, 1993, pàg. 142.
18. David Mata. *Tarraco*, e-dite, París, 2001, pàg. 13.
19. David Mata. *Tarraco*, e-dite, París, 2001, pàg. 15.
20. David Mata. *Tarraco*, e-dite, París, 2001, pàg. 16.
21. P. Anni Florus. «Virgili, ¿orator o poeta?», dins L. Anneu Florus. *Gestes dels romans*, II, Fundació Bernat Metge, Barcelona, 1981, pàg. 78-79.
22. Peter Cheyney. «El rey de Tarragona», dins *Doble engaño*, versió de César de Montserrat, Edicions G. P., Barcelona, 1959, pàg. 136.

kessE

19
abril de 1996

Fotografia i subjectivitat: a propòsit de Robert Frank

Joaquim Pla Janini: La fotografia apasionada

"La vivencia del fotógrafo no consiste en ver sino en encontrarse allí"

20
agost de 1996

L'arribada del cinematògraf a Reus i les primeres sales d'exhibició

L'arribada del cinema a Valls 1897-1907, de l'escepticisme a una necessitat social

Els inicis del cine a Tortosa: 1897-1909, els primers cines itinerants i les primeres sales estables

21
desembre de 1996

Dossier Sexe

Diluvis a l'edat moderna

Cinema amateur a Tarragona

22
abril de 1997

Moviments religiosos medievals a la frontera de l'ortodòxia

Planificació territorial: els Prats de la Pineda

100 anys de pel·lícules filmades a les comarques meridionals

23
agost de 1997

La toponímia al Camp de Tarragona

El mosaic modernista

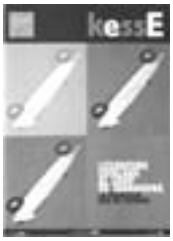

24
desembre de 1997

Literatura catalana al Camp de Tarragona

La repressió franquista

25
abril de 1998

Historia de la fotografía

Un excombatent a la guerra de l'Ifni

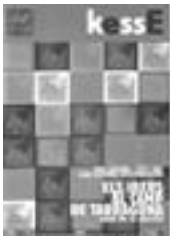

26
agost de 1998

Els ibers al Camp de Tarragona

La guerra de l'Ifni-Sàhara

27
desembre de 1998

Arxivística

Joan Mañé i els castellers

28
abril de 1999

Tàrraco, un patrimoni

Exposició " Reus 1900. Segona ciutat de Catalunya"

29
agost de1999

Fons documentals per a l'estudi de la història de l'ensenyament

Macià Mallol i Bosch (1876-1960)

30
desembre de 1999

Cal un pla cultural?

Notes sobre la construcció del convent i l'església de Sant Llorenç (1597-1599)

Víctor Torres: catalanitat i republicanisme

31
abril de 2000

Els carrers i les cases de l'aristocràcia del segle XIX.

Bibliografies inacceptables

La batalla de l'Ebre i la vida civil

32
setembre de 2002

Creixement sostenible

L'exposició de "Recuperación Artística" de Reus.

L'estudi de les papellones a les muntanyes de Prades.

33
desembre de 2002

La historia des de baix

Arxiu històric de la diputació de Tarragona

Entrevista a MontserratAbelló

34
setembre de 2003

Historiografia local contemporània

La imatge femenina a l'antiguitat

Actualitat d'Émile Zola i de Joseph Yxart

35
desembre de 2003

El conflicte de Palestina

Els espais de la batalla de l'Ebre

Una visió de l'oferta cultural tarragonina

36
setembre de 2004

Didàctica i museus

La prehistòria a l'ensenyament obligatori

El camp d'aprenentage de Tarragona

Conversa amb Cinta Mulet: una aventura poètica en plena maduresa

Jazz

www.cercleguillemoliver.com

ARTS GRÀFIQUES • AL SERVEI DE LA CULTURA • ARRELS